

ДОНИШГОҶИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН

Бо ҳуқуқи дастнавис

ТДУ: 334.716

ДАВЛАТОВА РОЗИЯМО ҚАМБАРОВНА

ИДОРАКУНИИ РАҚОБАТПАЗИРИИ МАҲСУЛОТИ КОРХОНАҶОИ САНОАТӢ

(дар мисоли маҳсулоти корхонаҳои саноати сабуки
Ҷумҳурии Тоҷикистон)

АВТОРЕФЕРАТИ

диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои иқтисодӣ аз
руйи ихтисоси 08.00.04.01 – Иқтисодиёти саноат ва энергетика

Душанбе – 2023

Кори диссертатсионӣ дар кафедраи иқтисодиёти корхонаҳо ва соҳибкории Донишгоҳи миллии Тоҷикистон иҷро шудааст.

Роҳбари илмӣ **Низамова Тухфамо Давлатовна** – доктори илмҳои иқтисодӣ, профессори кафедраи иқтисодиёти корхонаҳо ва соҳибкории Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Муқарризони расмӣ **Рауфӣ Абдуғаффор** – доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор, профессори кафедраи маркетинги соҳавӣ ва байналмилалӣ Донишгоҳи технологии Тоҷикистон

Ҷабборов Фатҳулло Амриевич – номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсент, муовини ректори Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ ва соҳибкории Тоҷикистон оид ба робитаҳои байналмилалӣ

Муассисаи пешбар Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон

Ҳимояи диссертатсия санаи «15» марти соли 2023, соати 14⁰⁰ дар ҷаласаи Шурои диссертатсионии БД.КOA-015 дар назди Донишгоҳи техникии Тоҷикистон ба номи академик М.С. Осимӣ бо нишони: 734042, ш. Душанбе, хиёбони академикон Раҷабовҳо, 10 баргузор мегардад.

Бо диссертатсия ва автореферат дар сомонаи расмии ДТТ ба номи академик М.С. Осимӣ (<http://www.ttu.tj>) ва китобхонаи Донишгоҳ бо нишони: 734042, ш. Душанбе, хиёбони академикон Раҷабовҳо, 10 шинос шудан мумкин аст.

Автореферат «3» феввали соли 2023 фиристода шуд.

Котиби илмӣ
Шурои диссертатсионӣ
н.и.и., дотсент

Ашурзода А.Н.

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Дар марҳилаи муосири рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон соҳаи саноат ҳамчун соҳаи афзалиятноки иқтисодиёти миллӣ маҳсуб ёфта, саноатикунони босуръат ҳадафи чоруми рушди миллӣ ва баландбардории рақобатпазирии иқтисоди миллӣ аз ҷумлаи вазифаҳои аввалиндараҷаи ислоҳоти иқтисодӣ дар давраи миёнамуҳлат мебошад. Масъалаи баландбардории рақобатпазирии маҳсулоти саноатӣ дар маркази диққати Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, алалхусус зери таваҷҷуҳи доимии роҳбари давлат қарор дорад. Вобаста ба ин масъала Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон қайд намуданд, ки «Бо мақсади тадриҷан зиёд кардани ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатии рақобатнок мо саноатикунони босуръати кишварро ҳадафи чоруми миллӣ эълон намудем».¹

Дар шароити муосир механизмҳои афзалиятноки бозории танзимкунии фаъолиятҳои иқтисодӣ боиси ташаккули муносибатҳои муҳталифи рақобатӣ гардидааст. Вобаста ба ҳолати ҷойдошта, рушди устувори саноати сабук низ дар заминаи баландбардории афзалиятҳои рақобатии маҳсулоти он имконпазир мебошад. Воқеан сатҳи устувори рақобатпазирии маҳсулоти корхонаҳои соҳа аз сатҳи идоракунии он вобастагии калон дорад. Вобаста ба ҳолати ҷойдошта корхонаҳои саноати сабукро зарур аст, то шаклҳо ва методҳои муосири идоракунии рақобатпазирии маҳсулотро истифода намоянд.

Дигар мушкилоти таъмини рақобатпазирии маҳсулоти саноати сабуки ватанӣ – ин вобастагии иқтисодиёти миллӣ аз молу маҳсулоти воридотӣ мебошад. Новобаста аз он ки барои рушди соҳаи саноат як қатор чораҳои андешида шудааст, лекин баъзе аз нишондиҳандаҳои соҳа то ба ҳол тамоюли мусбати рушдро соҳиб нагардидаанд. Масалан, давоми бист соли охир барои рушди соҳаи саноати кишвар зиёда аз 35 миллиард сомони сармояи мустақими хориҷӣ ҷалб карда шудааст, дар ин давра зиёда аз 2000 корхонаи истеҳсоли бунёд гардида, шумораи онҳо то ба имрӯз ба зиёда аз 2360 адад расонида шудааст. Аммо ҳиссаи соҳаи саноат дар сохтори маҷмуи маҳсулоти дохилии кишвар 22-23% ва дар таъмини шуғли аҳоли 3-3,4%-ро ташкил медиҳад, ки нисбатан ғайриқаноатбахш мебошад. Рақамҳои омории соҳа аз он шаҳодат медиҳанд, ки маҳсулоти истеҳсолнамудаи корхонаҳои соҳа дар баробари молу маҳсулоти воридотӣ ва дар гардиши савдои хориҷӣ то ба ҳол мавқеи устувори рақобатпазирро соҳиб нагардидааст.

Нуқтаҳои зикршуда коркарди заминаҳои илмӣ-методологии идоракунии рақобатпазирро талаб менамоянд. Аз ин ру, мавзуи интиҳобшуда актуалӣ буда, дорои аҳаммияти муҳими назариявӣ амалӣ мебошад.

Дараҷаи коркарди илмӣ проблемаи мавриди омӯзиш. Масъалаҳои умумӣ ва хоси рақобат, бартариятҳои рақобатӣ ва рақобатпазирӣ дар сатҳҳои

¹ Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ—Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. [Манбаи электронӣ]. www.president.tj

гуногун аз ҷониби олимону муҳаққиқони зиёди классик ва муосири хориҷиву ватанӣ таҳқиқ карда шудаанд. Назарияи умумии рақобат ва омилҳои ба он таъсиррасон дар таҳқиқоти А.Смит, Д.Рикардо, А. Маршалл, Й. Шумпетер, М.Портер, Йохан Аурик, Джайдип Прабху, Нави Раджу ва ғайраҳо баррасӣ шудааст.

Масъалаҳои назариявӣ ва методологии рақобатпазирии маҳсулот аз ҷониби олимони рус ба монанди Амбартсумов А.А., Божук С.Г., Врожбит О.Ю., Грошев В.П., Дубинина Н.А., Иголников Г., Ковалик Л.Н., Корягоов Ю.Ю., Красилников С.А., Мазилкина И., Маслова Т.Д., Паничкина Г.Г., Патрушева Е., Раманов А.Н., Сафронов Н.А., Стерликов Ф.Ф., Тригуб Н.А., Фасхиев Х.А., Фатхутдинов Р.А., Шветс В.Е., Юданов А.Ю. таҳқиқ гардидаанд.

Назария, методология ва амалияи идоракунии рақобатпазирии маҳсулоти саноатӣ дар таҳқиқоти муҳаққиқони зер ба монанди Барабас Д.О., Галелюк М., Гарбасевич С.Л., Горбал Н., Клименко С.М., Клюквина М., Мансуров Р.Е., Нестеренко Т.В., Омеляненко Т.В., Сирямина Л.В., Субботин М.Н., Тарнавский Н., Трибулина И.Т., Фатхутдинов Р.А. баррасӣ карда шудааст.

Масъалаҳои умумӣ ва хоси назария ва амалияи рақобатпазирии саноат ва маҳсулоти саноатӣ дар таҳқиқоти олимони ватанӣ ба монанди Бойматов Д.М., Давлатзода Қ.Қ., Каримова М.Т., Қодиров Ф.А., Комилов С.Ч., Махкамов Б.Б., Мирсаидов А.Б., Мухторзода С.С., Низамова Т.Д., Ҳочиматова Х.Р., Раҳимов А.М., Раҳмизода М.Н., Рауфӣ А., Ризоқулов Т.Р., Файзуллоев М.К., Ҳочаева Д.А., Ҷабборов Ф.А., Ҷумаев Б.М., Ҷумаев У.М., Ҷурабоев Ғ. ва ғайраҳо таҳқиқ ва баррасӣ гаштааст.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо), мавзӯҳои илмӣ. Таҳқиқоти анҷомшуда ба ҳадафҳои стратегии рушди миллӣ, аз он ҷумла нишондодҳои Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 дар баҳши Боби 1., 1.1. Дар самти баландбардории рақобатпазирии иқтисоди миллӣ; 1.4. “Баланд бардоштани самаранокӣ, гуногуншаклӣ ва рақобатпазирии баҳши воқеии иқтисодиёт, аз ҷумла воситаҳои асосии корхонаву муассисаҳо ...”; «Барномаи саноатикунории босуръати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2025» ва “Консепсияи ташкил ва рушди кластерҳои агросаноатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2040” мувофиқат мекунад.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот ин асосноккунии назариявӣю методологӣ ва коркарди тавсияҳои амалӣ ҷиҳати тақмили механизми идоракунии рақобатпазирии маҳсулоти корхонаҳои саноати сабук мебошад.

Вазифаҳои таҳқиқот. Расидан ба ҳадафи гузошташуда ҳалли масъалаҳои зеринро талаб менамояд:

– омӯзиши ҷанбаҳои назариявии рақобатпазирии маҳсулоти корхонаҳои саноатӣ дар шароити муосир;

– таҳқиқи методология ва принципҳои идоракунии рақобатпазирии маҳсулоти корхонаҳои саноати сабук;

– ошкорсозии омилҳо ва нишондиҳандаҳои рақобатпазирии маҳсулоти саноати сабук дар шароити муосир;

– таҳлили иқтисодии рақобатии корхонаҳои саноати сабук ва баҳодиҳии омилҳои ба онҳо таъсиррасон;

– коркарди тавсияҳо ҷиҳати истифодаи усулҳои инноватсионии таъмини рақобатпазирии маҳсулоти саноати сабук.

Объекти таҳқиқотро низоми идоракунии рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ ташкил медиҳад.

Мавзуи таҳқиқот муносибатҳои ба ҳисоб мераванд, ки дар ҷараёнҳои идоракунии рақобатпазирии маҳсулоти корхонаҳои саноати сабук дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба вуҷуд омадаанд.

Фарзияи таҳқиқот бар он асос меёбад, ки рақобатпазирии маҳсулоти корхонаҳои саноати аз ҷумлаи омили бунёдии баландбардории рақобатпазирии корхонаҳо, соҳаҳо, минтақаҳо ва дар натиҷа рақобатпазирии иқтисодии миллӣ буда, ташаккули механизми самараноки идоракунии он аҳамияти муҳим ва стратегӣ дорад. Ҳамчунин густариши равандҳои саноатикунони босуръати рақобатпазир ба бартариятҳои рақобатии маҳсулоти корхонаҳои саноатӣ алоқамандии бевосита дошта, зимнан саноати сабук метавонад иқтисодии рақобатии саноати миллиро баланд бардорад.

Асосҳои назариявӣ методологии таҳқиқотро корҳои бунёдии олимони ватанию хориҷӣ оид ба масъалаи баландбардории сатҳи рақобатпазирии маҳсулоти саноати сабук ташкил менамоянд. Дар баробари ин таҳқиқотҳои диссертатсионӣ ва монографӣ, санадҳои асосии меъёрию ҳуқуқие, ки муносибатҳои иқтисодиро дар самти таъмин ва идоракунии рақобатпазирии маҳсулоти саноатӣ ба танзим мебароранд ва сарчашмаҳои дигарро, ки ба мавзуи таҳқиқоти диссертатсионӣ алоқаи бевосита доранд, истифода шудаанд.

Бо мақсади ноил гаштан ба мақсад ва иҷрои вазифаҳои дар диссертатсия гузошташуда усулҳои зерини илмӣ-таҳқиқотӣ мавриди истифода қарор гирифтанд: муқоиса, методҳои оморию иқтисодӣ, методҳои ҷадвалсозӣ ва графиксозӣ, таҳлили системавӣ, гурӯҳбандӣ, методи абстрактивӣ мантиқӣ, усули таҷрибавӣ ва ғ. Истифодаи усулҳои болозикр асоснокӣ илмӣ хулосаю пешниҳоди диссертатсияро таъмин намуданд.

Сарчашмаи маълумот. Ба сифати сарчашмаи маълумотӣ санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон, маводи Вазорати саноат ва технологияҳои нави Ҷумҳурии Тоҷикистон, Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, нашрияҳои матбуоти даврӣ, монографияҳо, маводи конференсия ва семинарҳои илмӣ-амалӣ роҷеъ ба масъалаҳои рақобатпазирии маҳсулоти саноати сабук, захираҳои иттилоотии Интернет, матолиби конферонсҳои илмӣ ва илмию амалии байналхалқӣ ва ҷумҳуриявӣ, мизҳои мудаввар ва коркарду ҳисобҳои ҳуди муаллиф истифода шудаанд.

Марҳилаҳои таҳқиқот. Давраи иҷрои диссертатсия солҳои 2019-2022-ро дар бар гирифта, дар кафедраи иқтисодии корхонаҳо ва соҳибкории Донишгоҳи миллии Тоҷикистон иҷро гардидааст.

Навгони илмӣ таҳқиқоти диссертатсионӣ аз таҳияи заминаи назариявӣ-методологӣ ва коркарди тавсияҳои амалӣ иборат мебошад, ки

барои такмили ҷараёни идоракунии рақобатпазирии маҳсулоти саноати сабук мусоидат менамоянд. Натиҷаҳои назарраси таҳқиқоти диссертатсионӣ, ки дорои хусусиятҳои навгонӣ мебошанд, инҳоянд:

– дар асоси банизомдарорӣ ва таҳқиқи назарияи классикӣ, неоклассикӣ ва муосир назарияи рақобатпазирии маҳсулоти корхонаҳои саноатӣ инкишоф ва такмил дода шуда, таркибдиҳандаҳои рақобатпазирии маҳсулот ошкор гардида, заминаҳои баландбардории рақобатпазирии маҳсулоти корхона асоснок карда шуданд;

- методология ва принципҳои такмилёфтаи идоракунии рақобатпазирии маҳсулоти корхона пешниҳод карда шудаанд, ки гурӯҳбандии намудҳои идоракунии ва пешниҳоди принципҳои нави ташкили идоракунии рақобатпазирии маҳсулоти саноати сабукро дар бар мегиранд;

– омилҳо ва нишондиҳандаҳои ба сатҳи рақобатпазирии маҳсулот таъсиррасон мушаххас карда шуда, нақши марказӣ доштани омилҳои инсонӣ ва дигар омилҳои калидии таъмини рақобатпазирӣ гуруҳбандӣ ва маънидод шудаанд;

– омилҳои таъмини иқтисодии рақобатӣ ва рақобатпазирии маҳсулоти корхонаҳои саноати сабук таҳлилу баҳогузорӣ шуда, муҳимтарини онҳо ошкор гардиданд, ки фарогири чорабиниҳои вобаста ба ҳифзи истеҳсолоти ватанӣ аз таъсири омилҳои манфӣ, зиёд намудани афзалиятҳои рақобатии маҳсулот, омӯзиши рафтори истеъмолкунандагони мушаххас, ғоиданокию нархи маҳсулот, хусусиятҳои инноватсионӣ доштани маҳсулоти корхонаҳои саноати сабуки ватанӣ, танзими давлатии соҳа, тамоюли мусбии омилҳои иқтисодӣ, технологӣ ва неруи устувори кадрӣ мебошад;

– имкониятҳои таъмини рақобатпазирии маҳсулоти саноати сабук дар асоси таҳқиқи таҷрибаи хоричӣ муайян карда шуда, дар ин замина тавсия шудааст, ки ба баландбардории сифати маҳсулот, сабукиҳои андозӣ, истифодаи васеи инноватсия, диверсификатсияи истеҳсолоти саноатӣ, баланд бардоштани сатҳи таҳассуснокии захираҳои меҳнатии соҳа, афзоиши ҳосилнокии меҳнат, рушди инфрасохтори иқтисодӣ, ҷорӣ намудани истеҳсолоти сарфакорона дар корхонаҳои соҳа, истифодаи васеи маркетинги рақамӣ, ба роҳ мондани фаъолияти субъектҳои саноати сабук дар намуди корхонаҳои хурду миёна ва амалкарди низоми мукаммали идоракунии рақобатпазирии маҳсулоти саноати сабук тавачҷуҳи хосса зоҳир карда шавад;

– самтҳои афзалиятноки тақвияти фаъолияти инноватсионии корхонаҳои саноати сабук муайян карда шуда, ҷиҳати истифодаи васеи роҳи усулҳои инноватсионӣ дар ҳама самтҳои фаъолияти онҳо, ки барои зиёд намудани афзалиятҳои рақобатӣ ва таъмини рақобатпазирии маҳсулоти саноати сабук мусоидат менамояд, тавсияҳо пешниҳод карда шуданд.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

– дар асоси таҳқиқи асосҳои назариявӣ-методологӣ асоснок карда шудааст, ки баландбардории аҳаммияти иҷтимоию иқтисодии маҳсулоти саноати сабук дар заминаи афзоиши ғоиданокии он, зиёд намудани афзалиятҳои рақобатнокии маҳсулот, таъмини рақобатпазирии маҳсулот дар асоси банақшагирии маркетингии стратегӣ ва истифодаи васеи инноватсия

заминаҳои афзалиятноки баландбардории рақобатпазирии маҳсулот доништа мешаванд.

– дар натиҷаи омӯзиш методология, принцип, омилҳо ва нишондиҳандаҳои рақобатпазирии маҳсулот мушаххас карда шуда, вобаста ба характери таъсиррасонӣ онҳо гуруҳбандӣ карда шудаанд, намудҳо ва омилҳои идоракунии рақобатпазирии маҳсулот таснифот шуда, фаъолияти муштаракӣ механизми бозорию давлатии идоракунии рақобатпазирӣ ҳамчун самти муҳими идоракунии рақобатпазирӣ асоснок карда шудааст;

– таҳлили вазъи кунунии корхонаҳои саноати сабук нишон дод, ки маҳсулоти истеҳсолкардаи онҳо то ба ҳол мавқеи устувори рақобатпазирӣ соҳиб нест, ба истиснои маҳсулоти корхонаҳои саноати нассочӣ, ки тамоюли мусбии содироти онҳо дида мешавад, инчунин зарурати рушди истеҳсоли пойафзол ва дигар маҳсулоти чармӣ дар ҳудуди ҷумҳурӣ вучуд дорад;

– баҳодиҳии омилҳои таъмини рақобатпазирии маҳсулоти саноати сабук нишон дод, ки роҳи муҳимтарини баландбардории рақобатпазирӣ – ин муҳофизати маҳсулоти истеҳсолоти ватанӣ аз таъсири ҳама гуна омилҳои манфӣ ва зиёд намудани афзалиятҳои рақобатпазирии он мебошад, ки бозоргирии маҳсулотро дар ҳама гуна шароит таъмин менамоянд;

– муайян ва ошкор намудани имкониятҳои таъмини рақобатпазирии маҳсулоти саноати сабук аз тариқи ҷорӣ намудани инноватсия, диверсификатсияи истеҳсолоти саноатӣ, устувори неруи кадрӣ, дастгирии молиявии корхонаҳои соҳа, зиёд намудани афзалиятҳои сифатӣ миқдории рақобатпазирӣ, рушди фаъолияти субъектҳои саноати сабук дар намуди корхонаҳои хурду миёна ва амали низоми мукаммали идоракунии рақобатпазирии маҳсулоти саноати сабук;

– муайян карда шудааст, ки дар шароити кунунии иқтисодиёти миллии ноустувори рақобатпазирии маҳсулоти саноати сабук аз неруи нокифояи инноватсионии корхонаҳои соҳа бинобар сабаби маҳдудияти имкониятҳои молиявии онҳо вобаста мебошад ва ҷорӣ намудани намудҳои мухталифи фаъолияти инноватсионӣ барои зиёд намудани афзалиятҳои рақобатӣ ва таъмини рақобатпазирии маҳсулот мусоидат менамояд.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот дар он ифода меёбад, ки ҳулосаю пешниҳодҳои диссертатсия барои васеъ гардидани донишҳои назариявии соҳа ва такмили механизми баландбардории рақобатпазирии маҳсулоти корхонаҳои саноати сабук мусоидат менамоянд.

Аҳамияти амалии дар он дида мешавад, ки ҷиҳатҳои назариявӣ ва ҳулосаю пешниҳодҳои амалии он имконият медиҳанд, то рақобатпазирии маҳсулоти корхонаҳои саноати сабук таъмин карда шавад. Натиҷаҳои илмӣ аз диссертатсия бадастовардашуда дар таҳқиқотҳои оянда, ки ба самти баландбардории сатҳи рақобатпазирии маҳсулоти саноати сабук нигаронида шудаанд, истифода карда мешаванд. Нуқтаҳои илман асосноккардашуда ва ҳулосаю пешниҳодҳои диссертатсия метавонанд барои коркарди заминаҳои методологӣ ва ҷиҳатҳои амалии барномаҳои кӯтоҳмуддат ва дарозмуддати Вазорати саноат ва технологияҳои нави Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти рушди рақобатпазирии корхонаҳои саноати сабук истифода шаванд.

Коркардҳои назариявӣю амалии таҳқиқот дар ҷараёни тадриси фанҳои таълимии «Иқтисодиёти саноат», «Иқтисоди корхона» низ ба таври васеъ истифода карда мешаванд.

Эътимоднокии натиҷаҳои диссертатсияро таҷрибаҳои гузаронидашуда, мушоҳидаҳо, дақиқии маълумотҳо, кифоягии ҳаҷми маводи таҳқиқотӣ, коркарди омории натиҷаҳои таҳқиқот, интишорот дар конференсиҳои илмӣ-амалии сатҳи гуногун тасдиқ менамоянд. Хулоса ва тавсияҳо дар асоси таҳлили илмии натиҷаҳои таҳқиқотҳои назариявӣ ва таҷрибавӣ пешниҳод карда шудаанд.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи таҳассуси илмӣ. Навоварӣ ва натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ ба бандҳои зерини Шиносномаи ихтисосҳои илмии ҚОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯйи таҳассуси 08.00.04.01 – Иқтисодиёти саноат ва энергетика мувофиқат мекунад: 2. Масъалаҳои назариявӣ ва методологӣ арзёбӣ ва баландбардории самаранокии фаъолияти хоҷагидорӣ дар соҳаҳои саноат ва энергетика; 6. Масъалаҳои назариявӣ ва методологӣ таъмини рақобатпазирии истеҳсолкунандагони маҳсулоти саноатӣ. Рақобатпазирии маҳсулот, корхона ва соҳаҳои саноат ва энергетика; 29. Асосҳои назариявӣ ва амалии ташаккул ва инкишофи истеҳсолоти саноатии воридотивазкунанда ва ба содирот нигаронидашуда.

Саҳми шахсии докталаб. Саҳми шахсии муаллифи диссертатсия дар тамоми марҳилаҳои таҳқиқот бобати расидан ба ҳадафи гузошташуда, аз ҷумла интихоби мавзӯ ва таҳияи нақшаи он, асосноккунии сатҳи муҳраи он, муайян намудани мақсаду вазифаҳо ва ноил гардидан ба онҳо ифода ёфтааст. Муаллиф дар ҷамъоварӣ, банизомдарорӣ ва таҳлили маълумоти оморӣ, асосноккунии заминаҳои баландбардорӣ ва тақмили идоракунии рақобатпазирии маҳсулоти саноати сабук, таҳлилу баҳодиҳии вазъи кунунии корхонаҳои соҳа ва коркарди тавсияҳо ҷиҳати баландбардории сатҳи рақобатпазирии маҳсулоти онҳо саҳми бевоситаи худро гузошта, хулосаю пешниҳодҳои илмиро ба даст овардааст ва дар асоси онҳо мақолаҳои илмиро ҷоп намудааст.

Таъйиди диссертатсия ва иттилоот оид ба истифодаи натиҷаҳои он. Натиҷаҳои асосӣ ва муҳимми диссертатсия дар конференсияҳои илмӣ-амалии сатҳи байналмилалӣю ҷумҳуриявӣ, мизҳои мудаввар ва семинарҳои илмӣ-методӣ, ки дар Донишгоҳи миллии Тоҷикистон ва берун аз он гузаронида шудааст, аз ҷониби унвонҷӯ ироа гардидааст. Аксарияти мақолаҳои муаллифи диссертатсия дар солҳои 2019-2022 дар Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон рӯйи ҷоп омадаанд. Тавсияҳои методӣ ва амалии асосноккардашудаи таҳқиқот дар ҷараёни таълими фанҳои «Иқтисодиёти саноат» ва «Иқтисоди корхона» дар Донишгоҳи миллии Тоҷикистон мавриди истифода қарор дода шудааст.

Интишори натиҷаҳои таҳқиқот. Доир ба мавзӯи таҳқиқоти диссертатсионӣ аз ҷониби муаллиф 9 мақола, аз ҷумла 5 мақола дар

маҷалаҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷоп гардидааст.

Сохтор ва ҳаҷми таҳқиқот. Сохтори диссертатсия аз муқаддима, се боб, нуҳ зербоб, хулоса ва пешниҳодҳо, рӯйхати адабиёти истифодашуда, ки фарогирии 141 номгӯй мебошад, иборат аст. Дар кори диссертатсионӣ 17 ҷадвал, 18 расм мавҷуд буда, дар ҳаҷми 200 саҳифаи матни компютерӣ пешниҳод гардидааст.

МАЗМУНИ АСОСИИ ДИССЕРТАТСИЯ

Дар муқаддима мубрамии мавзуи таҳқиқот, дараҷаи таҳқиқи мавзуи илмӣ, робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва ё мавзӯҳои илмӣ, мақсаду вазифаҳо, объекту мавзӯ (предмет), фарзияи таҳқиқот, асосҳои назариявӣю методологӣ, сарчашмаи маълумот, навгонии илмии таҳқиқот, нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда, аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот, дараҷаи эътимоднокии натиҷаҳо, мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ, саҳми шахсии доктара ба дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот, тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия, интишорот аз рӯйи мавзуи диссертатсия, сохтор ва ҳаҷми диссертатсия оварда шудааст.

Дар боби якуми кори диссертатсионӣ «*Асосҳои назариявӣю методологияи идоракунии рақобатпазирии маҳсулоти саноатӣ*» назария ва равишҳои таҳқиқи рақобатпазирии маҳсулоти саноатӣ, методологияи идоракунии рақобатпазирии маҳсулоти саноати сабук, ҳамчунин омилҳо ва нишондиҳандаҳои рақобатпазирии маҳсулоти саноати сабук таҳқиқ карда шудааст.

Дар кори диссертатсионӣ исбот гардидааст, ки дар марҳилаи муосири рушди иқтисодиву иҷтимоии Ҷумҳурии Тоҷикистон таъмини рақобатпазирии иқтисоди миллӣ аз ҷумлаи вазифаҳои марказии давраи миёнамӯҳлати татбиқи сиёсати давлатӣ ба ҳисоб меравад. Таҷрибаи нишон медиҳад, ки рақобатпазирии иқтисоди миллӣ аз рақобатпазирии соҳаҳои асосии он вобаста буда, дар ин замина ташаккул ва рушди устувори саноати рақобатпазир самти муҳимми тақвияти бартариятҳои рақобатии иқтисоди миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад. Дар баробари ин тамоюл ва равандҳои мураккаби бозори ҷаҳонӣ нишон медиҳанд, ки саноати рақобатпазир омили калидии ташаккули иқтисодии давлат ва пояи асосии рушди бемайлони он ба ҳисоб меравад.

Дар кори диссертатсионӣ таъкид шудааст, ки таъмини рақобатпазирии саноат дар навбати худ ба ҳалли мушкилот ва баррасии имкониятҳои соҳаҳои алоҳидаи он вобаста буда, дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон саноати сабук метавонад соҳаи марказии таъмини рақобатпазирии саноати миллӣ бошад. Бо таъкид ба мавҷудияти ашёи хоми зарурӣ, бозори истеъмолӣ ва бартариятҳои захиравӣю имконотӣ саноати сабуки Ҷумҳурии Тоҷикистон метавонад маъруфияти қаблашро, ки дар замони шуравӣ соҳиб буд, дубора барқарор намуда, бо тавачҷуҳ ба дастовардҳои замони муосир бартарияти рақобатии устуворро таъмин созад.

Мувофиқи назария ва равишҳои таҳқиқи маъмул рақобат ин мусобиқаи истеҳсолкунандагони алоҳидаи маҳсулот барои ишғоли ҳиссаи муайяни бозор

мебошад. Дар амалия рақобат унсури асосии механизми бозор доништа шуда, ҳамчун шакли муносибатҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва амали мутақобилаи субъектҳои иқтисодӣ дар ҷараёни истеҳсолот, пешниҳоди меҳнат, сармоя ва хариду фурӯши маҳсулот низ баромад менамояд.

Таҳқиқи марҳилаҳои асосии рушди назарияи рақобат, бартарияти рақобатӣ ва рақобатпазирӣ нишон медиҳад, ки онҳо асосан дар пасманзари назарияҳои классикӣ, неоклассикӣ ва муосир рушду такомул ёфтанд. Ҷонибдорони назарияи классикӣ рақобат ва муносибатҳои ба он алоқамандро аз нигоҳи бартариятҳои мутлақ ва нисбӣ тавсия намуда, намояндагони равияи неоклассикӣ рақобатро омили таҳрикдиҳандаи иқтисодиёт ва бартарияти рақобатиро шартӣ асосии рақобатпазирӣ объект ва субъект медонанд. Назарияҳои муосир бошад рақобатро ҳамчун мубориза ва омили асосии ба фаъолияти инноватсионӣ таъсиррасонанда медонад.

Таҳқиқоти анҷомшуда нишон дод, ки нақши асосиро дар таъмини рақобатпазирӣ ҳама сатҳҳо рақобатпазирӣ маҳсулот мебошад, аз ин рӯ, нишондиҳандаи рақобатпазирӣ маҳсулот барои таҳқиқ ва баҳодиҳии дигар сатҳҳои рақобатпазирӣ низ мавриди истифодаи васеъ қарор мегирад. Аз таҳлил ва омӯзиши нуқтаи назари олимони-иқтисодчиён перомуни фаҳмиши рақобатпазирӣ маҳсулот маълум гардид, ки муаллифон роҳҳои гуногунро оид ба фаҳмиши рақобатпазирӣ маҳсулот пешниҳод кардаанд, аз ҷумла: а) аз мавқеи муқоисакунӣ бо маҳсулоти рақобаткунанда; б) аз мавқеи қаноатмандии талабот; в) аз мавқеи таъсири омилҳои муҳити берунӣ.

Аз таҳлили сарчашмаҳо бармеояд, ки ақидаи олимони-иқтисодчиён оид ба фаҳмиши рақобатпазирӣ ва масъалаҳои марбут ба баландбардории он ягона нест. Ғайр аз ин дар ин самт методикаи универсалӣ ва ё назарияи умумиқабулкардашуда мавҷуд нест. Ин пеш аз ҳама категорияи мураккаби иқтисодӣ будани рақобатпазирӣ нишон медиҳад.

Дар кори диссертатсионӣ таъкид шудааст, ки дар шароити коҳишёбии рақобатпазирӣ маҳсулот диққати асосӣ бештар ба танзими нарх нигаронида мешавад. Хусусан дар охири даври ҳаётии дилхоҳ мол як қатор ҳодисаҳо аз қабилӣ пайдоиши моли ивазкунанда бо дараҷаи баланди қаноатмандии талабот; куҳнашавии мол аз нуқтаи назари техникӣ ва маънавӣ, мунтазам кам шудани афзалиятнокии молу маҳсулот барои истеъмолкунандагон ба вучуд меоянд, ки ба нарх алоқамандии зич доранд. Дар натиҷаи пастшавии сатҳи нархи молу маҳсулоте, ки дар марҳилаи ниҳоии даври ҳаёти қарор дорад, талабот ба он низ ба пастшавӣ майл менамояд.

Идоракунии рақобатпазирӣ маҳсулот яке аз масъалаҳои бунёдии таъмини рушди устувори корхонаҳои саноатӣ ба ҳисоб меравад. Аз ҳисоби баҳсталаб будани масъалаи мазкур нуқтаи назари ягона оид ба мафҳум ва моҳияти он вучуд надорад, ки ин ҳолат то андозае афзалиятнокии таҳқиқи масъалаи идоракунии рақобатпазирӣ маҳсулотро пеш меорад. Идоракунии рақобатпазирӣ мутобиқшавии корхонаҳоро ба тағйироти динамикии муҳити бозор ва имкониятҳои рақобат намудан бо истеҳсолкунандагон ва фурӯшандагони молҳои муқоисашаванда таъмин намуда, аз истифодаи самаранокии консепсияи идоракунии рақобатпазирӣ маҳсулот бартарияти рақобатии корхона вобаста мебошад.

Дар кори диссертатсионӣ ташаккули механизми самараноки идоракунии рақобатпазирии корхона бо он маънидод карда мешавад, ки нишондиҳандаҳои натиҷаҳои молиявии он аз рақобатпазирии маҳсулоти корхона вобаста буда, муваффақияти маҳсулот, бозоргирии он ва афзоиши даромад аз фурӯш ба хусусиятҳои рақобатии маҳсулот вобаста мебошанд. Таҳлили сарчашмаҳои гуногун нишон медиҳад, ки методологияи ташаккули низоми идоракунии рақобатпазирии корхона бояд на танҳо самаранокии фаъолияти онро таъмин намояд, балки ба густариши иқтисодии рақобатии корхона мусоидат кунад. Дар ин замина бо назардошти намудҳо ва объекти идоракунии, инчунин мавҷудияти таҷрибаи таҷзияи бахшҳои алоҳидаи низоми идоракунии рақобатпазирии корхона механизми онро чунин пешниҳод намудан мумкин аст.

Низоми идоракунии рақобатпазирии маҳсулот аз маҷмуи воситаҳо ва методҳои идоракунии иборат мебошад, ки онҳо сатҳи лозимии рақобатпазирии маҳсулотро таъмин менамоянд. Низоми мазкур аз як қатор зернизомҳо иборат мебошад, ки мақсади асосии онҳо бунёди афзалиятҳои рақобатнокии маҳсулот мебошад. Рақобатпазирии маҳсулот, ки аз омилҳо ва ҷиҳатҳои гуногун вобаста мебошад, бинобар ин, зарурати рӯйи кор омадани намудҳои мухталифи идоракунии он ба миён меояд. Низоми идоракунии рақобатпазирии маҳсулот аз маҷмуи унсурҳои ба ҳамдигар алоқаманд иборат мебошад.

Расми 1. Сохтори механизми идоракунӣ рақобатпазирӣ корхонаҳои саноати сабук дар шароити муосир (таҳияи маллиф)

Самаранокии низоми идоракунии рақобатпазирии маҳсулоти корхонаҳои саноати сабук дар асоси истифодаи принципҳои пешрафта таъмин гардида, шартҳои асосии татбиқи дурусти методологияи пешниҳодшуда мебошад. Таҳлили сарчашмаҳои нишон медиҳад, ки зимни ташаккули механизми идоракунии рақобатпазирии маҳсулоти корхонаҳои саноатӣ принципҳои гуногун дар алоҳидагӣ ва ё дар якҷоягӣ истифода карда мешаванд. Татбиқи алоҳида ва ё дар комбинатсияи муайяни принципҳои дар ҷадвал овардашуда имконият медиҳад, ки алгоритми идоракунии рақобатпазирии корхона тақвият ёфта, натиҷабахшии ҷорабиниҳои дар ин самт татбиқшуда бештар гарданд. Дар ин миён принсипи шаффофият ва риояи талаботҳои иқтисодии сабз аз ҷумлаи принципҳои мубрам ва муосир мебошанд.

Таҳқиқи асосҳои назариявӣ методологияи таъмини рақобатпазирии маҳсулоти саноатӣ нишон дод, ки оид ба фаҳмиши рақобатпазирии маҳсулоти саноатӣ нуқтаи назари иқтисодчиён гуногун буда, онҳо баландбардории сатҳи онро гуногун шарҳ додаанд. Рақобатпазирии маҳсулоти саноатӣ аз маҷмӯи омилҳо ва нишондиҳандаҳо, ки дар шакли иқтисодию сифатӣ, дохилию берунӣ, субъективӣю объективӣ ва дигар намудҳо мавҷуданд, ба тамоюли рақобатпазирӣ таъсири худро мерасонанд. Рақобатпазирии маҳсулот ҳамчун объекти идоракунӣ истифодаи методҳо ва механизмҳои мукаммали идоракунӣ, ки баландбардории сатҳи рақобатпазирии маҳсулотро таъмин менамоянд, талаб мекунад.

Дар боби дуюми кори диссертатсионӣ «*Таҳлили ҳолати муосир ва низоми идоракунии рақобатпазирии маҳсулоти корхонаҳои саноати сабуки Ҷумҳурии Тоҷикистон*» вазъи муосир ва иқтисодии рушди корхонаҳои саноати сабук, сатҳи рақобатпазирии маҳсулоти корхонаҳои саноати сабук, ҳамчунин омилҳои дохилӣ ва берунӣ таъмини рақобатпазирии маҳсулоти корхонаҳои саноати сабук таҳлил ва баҳогузорӣ шудаанд.

Дар кори диссертатсионӣ исбот шудааст, ки таҳаввулотҳои назария ва методологияи рақобат, бартарияти рақобатӣ, рақобатпазирии маҳсулоти саноатӣ ва механизми идоракунии он собит менамояд, ки он падидаи мураккаб буда, таҳти таъсири омилҳои гуногун ташаккул меёбад. Дар баробари ин рақобатпазирӣ бо истифода аз нишондиҳандаҳои гуногун тавсиф шуда, гурӯҳбандӣ ва истифодаи дурусти онҳо шартҳои асосии муайянкунии мавқеи рақобатии корхона ба ҳисоб меравад. Дар шароити кунунӣ сатҳи рақобатпазирии маҳсулоти корхонаҳои саноати сабук аз омилҳои идоракунӣ, аз ҷумла стратегияи идоракунии рақобатпазирии маҳсулот, рақобатпазирии низоми менеҷмент, идоракунии сифати маҳсулот вобастагии зиёд дорад. Аз ин бармеояд, ки рақобатпазирии маҳсулот истилоҳи мураккаб мебошад ва сатҳи он дар амалия аз низоми нишондиҳандаҳо ва омилҳои таъсиррасон вобаста аст.

Омилҳои рақобатпазирии маҳсулот гуногун мебошанд ва ба сатҳи рақобатпазирӣ таъсири мусбат ва манфӣ мерасонанд. Аз ин рӯ, корхонаҳои саноатиро зарур аст, ки механизми идоракуниро пурзӯр намуда, барои баландбардории сатҳи рақобатпазирии маҳсулоти худ мусоидат намоянд. Дар кори диссертатсионӣ омилҳои рақобатпазирии маҳсулоти корхонаҳои саноати сабук гурӯҳбандӣ шуда, сатҳи таъсири онҳо ба рақобатпазирии маҳсулоти корхонаҳо муайян карда шудааст.

Дар кори диссертационӣ қайд карда шудааст, ки яке аз самтҳои стратегии баландбардории рақобатпазирӣ маҳсулот, ки аз омилҳои мусбӣ иборат аст, афзалияти дуруст истифодабарии захираҳои меҳнатӣ, истеҳсолӣ, техникӣ, технологӣ ва сохторӣ; афзалият дар ҳавасмандгардонии талабот ба маҳсулот; дар муқоиса бо маҳсулоти рақибон арзиши аслии паст ва сифати баланд доштани маҳсулот; мутобиқшаванда ва чандирӣ будани маҳсулот дар шароити номуайянии бозорӣ ва таваккали соҳибкорӣ; мувофиқати сиёсати давлатӣ дар самти ҳимоя ва танзими рақобат, инчунин дастгирии молистеҳсолкунандагон ба ҳисоб мераванд.

Зимни таҳқиқот муайян карда шудааст, ки соҳаи саноат, хусусан саноати сабук яке аз соҳаҳои асосии таъминкунандаи шуғли аҳоли ва қонеъкунандаи талаботи ҷомеа ба маҳсулоти ниёзи аввалия мебошад. Аммо новобаста аз натиҷаҳои мусбат таҳлили рақамҳои оморӣ аз он шаҳодат медиҳанд, ки соҳаи саноат то ҳадди зарурӣ барои қонеъ намудани нишондиҳандаҳои зикршуда иқтидори пурраи худро истифода намекунад. Масалан агар истеҳсолоти ба ҳисоби миёна ба ҳар сари корхонаи саноатӣ дар соли 2011 7,2 млн сомониро ташкил медод, пас ин рақам дар соли 2020 ба 13,5 млн сомонӣ баробар гаштааст. Афзоиши назарраси истеҳсолоти саноатӣ танҳо солҳои охир (2017-2019) ба чашм расида, афзоиши миёнасолонаи ин нишондиҳанда давоми солҳои 2011-2016 ба 1% баробар аст, ки ин рақам қаноатмандкунанда нест.

Дар қиёс ба маҳсулоти соҳаҳои дигар истеҳсолоти саноатӣ дар саноати сабук бояд талаботи бозори дохилиро қонеъ сохта, барои мусоидат ба содирот маҳсулоти рақобатпазир истеҳсол намояд. Дар баробари ин, чи тавре ки болотар қайд намудем саноати сабук аз ҷумлаи саноати меҳнатталаб буда, дар таъсиси ҷойҳои кории нав ва таъмини шуғли аҳоли метавонад саҳми калон дошта бошад. Бинобар ин ҷиҳати муайян кардани иқтидори соҳа ва динамикаи нишондиҳандаҳои асосии он зарурати таҳлили оморӣ ба миён меояд.

Дар ҳамин замина ҷиҳати омӯзиши вазъи кунунии корхонаҳои саноати сабуки ҷумҳурӣ нишондиҳандаҳои асосии фаъолияти корхонаҳои соҳаро мавриди таҳқиқ қарор медиҳем. Новобаста аз он ки ҳаҷми маҳсулоти корхонаҳои саноати сабук сол то сол афзоиш меёбад, аммо то ба ҳол истеҳсолоти ватании маҳсулоти соҳа дар бозорҳои дохилию берунӣ рақобатпазир нест (ниг. ба ҷадвали 1).

Ҷадвали 1. -Динамикаи нишондиҳандаҳои асосии корхонаҳои саноатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2015-2020

Нишондиҳандаҳо	Солҳо					
	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Шумораи корхонаҳо, воҳид	2310	2043	1999	2161	2164	2283
Ҳаҷми маҳсулоти саноатӣ (бо нархҳои соли 2020), млн. сомонӣ	16116	18695	22677	25080	28391	30890
Шумораи миёнасолонаи коркунони истеҳсолоти саноатӣ, ҳазор нафар	81,2	80,9	86,8	85,6	84,2	84,3
Ҳаҷми маҳсулоти саноатӣ ба сари ҳар як корманди корхонаи саноатӣ ҳазор сомонӣ	198,4	231	261	292,9	337,1	366,4

Манбаъ: ҳисоби муаллиф дар асоси маълумоти **Тоҷикистон: 30-соли истиқлолияти давлатӣ (маҷмуаи оморӣ)**, Агентии оморӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.—Душанбе-2021.— С.397.

Таҳлилҳои анҷомдода мо нишон медиҳанд, ки ҳаҷм ва динамикаи уҳдадориҳои корхонаҳои саноатӣ ба сатҳи рақобатпазирии маҳсулот таъсири худро мерасонанд. Нишондиҳандаҳои мустақими рақобатпазирии маҳсулот бевосита аз нишондиҳандаҳои молиявии қарзҳои дебиторӣ ва кредиторӣ вобаста мебошанд. Чунки устувории фаъолияти сармоягузорӣ, пешрафти самтҳои алоҳидаи фаъолият ва дар маҷмуъ пардохтпазирии корхонаҳои саноатӣ аз динамика ва бузургии ҳаҷми қарзҳои дебиторӣ ва кредиторӣ вобаста мебошанд.

Яке аз нишондиҳандаҳои, ки вазъи ҷорӣ корхонаҳои саноати сабуки ватанӣ ва пардохтпазирии маҳсулоти онҳоро нишон медиҳад, ҳиссаи молу маҳсулоти корхонаҳои саноати сабук дар сохтори молии гардиши моли чакана мебошад. Нишондиҳандаи мазкур зарурат ва талаботи истеъмолкунандагони ниҳоиро ба маҳсулоти корхонаҳои болозикр нишон дода, муайян менамояд, ки дар сохтори молии гардиши моли чакана ҳиссаи маҳсулоти корхонаҳои саноати сабук чи қадар аст. (ниг. ба ҷадвали 2).

Ҷадвали 2. -Ҳиссаи молу маҳсулоти корхонаҳои саноати сабук дар сохтори молии гардиши моли чакана, %

Номгӯи маҳсулот	Солҳо					
	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Газвор	5,8	5,8	5,3	5,2	5,1	5,0
Пахтагин	1,3	1,3	1,1	1,2	1,1	1,1
Матӯъ ва рӯймолҳои пашмин	0,68	0,70	0,61	0,61	0,57	0,57
Абрешимӣ	0,40	0,40	0,39	0,41	0,31	0,31
Катонӣ	0,13	0,13	0,13	0,15	0,18	0,18
Либос ва либоси тағ	1,3	1,3	1,1	1,4	1,4	1,4
Муина, маҳсулоти муина ва каллапушҳо	0,60	0,60	0,54	0,80	0,78	0,66
Маҳсулоти кашбофӣ	0,61	0,61	0,43	0,42	0,42	0,49
Ҷуробу пайпоқ	0,47	0,47	0,48	0,52	0,59	0,52
Пойафзол	2,3	2,3	2,2	2,8	2,78	2,8
Ресмонҳо	0,19	0,19	0,12	0,13	0,13	0,13
Қолинҳо ва маснуоти қолинӣ	1,3	1,3	1,1	1,2	1,2	1,2
Ҷамағӣ:	15,08	15,1	13,5	14,84	12,06	14,36

Манбаъ: ҳисоби муаллиф дар асоси маълумоти Тоҷикистон: 30-соли истиқлолияти давлатӣ (*маҷмуаи оморӣ*), *Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон*. – Душанбе, 2021. – С.631-632.

Аз рақамҳои ҷадвали 2. бармеояд, ки молу маҳсулоти корхонаҳои саноати сабук дар сохтори молии гардиши моли чакана ҳиссаи муайянеро ишғол менамоянд. Тавре рақамҳои оморӣ нишон медиҳанд, ҳиссаи молу маҳсулоти корхонаҳои мазкур сол то сол майли камшавӣ дошта, аз 15,08 % дар соли 2015 ба 14,36 % дар соли 2020 расидааст. Аз молу маҳсулоти дар ҷадвал овардашуда ҳиссаи газвор, пойафзол, пахтагин, қолинҳо ва маҳсулоти қолинӣ, либос ва либоси тағ нисбатан назаррас мебошад. Мутаассифона, ҳиссаи молу маҳсулоти зикршуда дар сохтори молии гардиши моли чакана сол то сол коҳиш ёфта истодааст, ба истиснои либосворӣ, ки солҳои 2018-2020 то андозае афзоиш ёфтааст. Бо мақсади зиёд намудани ҳиссаи молу маҳсулоти болозикр дар сохтори молии гардиши моли чакана ва дар ин замина таъмини рақобатпазирии онҳо рушди соҳаро аз тариқи ҷалби сармоягузорӣ, бунёди

корхонаҳо, ҷорӣ намудани технологияҳои инноватсионӣ дар истеҳсолот, такмили ихтисоси кадрҳо, баланд бардоштани сифат ва ғоиданокии молу маҳсулот зарур мешуморем.

Дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон истеҳсоли нассочӣ ва дӯзандагӣ ҳиссаи калонро дар сохтори саноати сабуки мамлакат ишғол менамоянд. Рақамҳои омили расмӣ соҳа нишон медиҳанд, ки корхонаҳои истеҳсоли нассочӣ ва дузандагӣ миқдоран зиёд шуда, то андозае ҳаҷми истеҳсоли онҳо низ афзоиш ёфтааст.

Дар кори диссертатсионӣ исбот карда шудааст, ки дар шароити иқтисоди бозорӣ, ки байни субъектҳои иқтисодӣ рақобати шадид вучуд дорад, баҳодиҳии рақобатпазирии маҳсулот яке аз масъалаҳои муҳими муайян намудани мавқеи рақобатпазирии маҳсулоти корхона доништа мешавад. Ба сатҳи рақобатпазирии маҳсулоти корхонаҳои саноати сабук як қатор омилҳо таъсир мерасонанд, бинобар ин, баҳодиҳии рақобатпазирии он истифодаи як қатор нишондиҳандаҳоро талаб менамояд. Вобаста ба ин, дар ин қисмати диссертатсия сатҳи рақобатпазирии маҳсулоти корхонаҳои саноати сабуки ҷумҳурӣ бо истифодаи нишондиҳандаи ҳиссаи истеҳсоли маҳсулоти корхонаҳои алоҳида дар маҷмуи маҳсулоти соҳа, ҳиссаи корхонаҳо дар ҳаҷми содироти маҳсулот, арзиши асосии маҳсулоти истеҳсолшаванда ва дигар нишондиҳандаҳо муайян ва баҳогузорӣ карда шудааст.

Таҳлил ва омӯзиши маълумоти омили соҳа ба мо имконият дод, то рақобатпазирии маҳсулоти корхонаҳои саноати сабуки ҷумҳуриро аз рӯи як қатор нишондиҳандаҳо баҳодиҳӣ намоем. Натиҷаи баҳодиҳии гузаронидашуда нишон дод, ки маҳсулоти корхонаҳои саноати сабуки кишвар дар бозорҳои дохилӣ ва берунӣ то кунун ба сатҳи устувори рақобатпазирӣ нарасидааст. Новобаста аз он ки фаъолияти корхонаҳои соҳа дар самти истеҳсоли маҳсулоти инноватсионӣ, баландсифат ва дар бозорҳои дохилию берунӣ ба рақобат тобовар нисбатан мусбат арзёбӣ карда мешавад, аммо шумораи чунин корхонаҳо назаррас нестанд.

Дар кори диссертатсионӣ таъкид шудааст, ки рақобатпазирии маҳсулотро омилҳои гуногун муайян менамоянд. Иқтисодчиён вобаста ба нигоҳи илмӣ худ низоми омилҳои ба баландшавӣ ва пастшавии сатҳи рақобатпазирии маҳсулоти таъсиррасонро дар шаклҳои мухталиф пешниҳод кардаанд.

Ҷиҳати муайян намудани омилҳои муҳити дохилӣ ва берунӣ, ки ба таври мустақим ва ғайримустақим ба сатҳи рақобатпазирии маҳсулоти корхонаҳои саноати сабуки ҷумҳурӣ таъсир мерасонанд, гузаронидани таҳлили PEST (таҳлили омилҳои сиёсӣ-ҳуқуқӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, технологӣ) муносиб мебошад. Натиҷаи таҳлил дар **ҷадвали 3** оварда шудааст.

Тавре аз маълумоти дар ҷадвал дида мешавад, ба омилҳои сиёсӣ-ҳуқуқӣ он омилҳои дохил мешаванд, ки фаъолияти корхонаҳо муайян намуда, ба мақомотҳои давлатӣ мансубанд, аз ҷумла маҷмуи қонунҳо, барномаҳои соҳа ва лоиҳаҳо. Санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқии мазкур сиёсати давлатиро дар соҳаи саноат, дастгирии давлатии субъектҳои соҳаи саноат ва дигар масъалаҳои ба инҳо монандро дар бар мегиранд. Масалан ҳадафи чоруми Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки саноатикунони босуръати кишвар доништа мешавад,

аз ин рӯ, ин ҳуҷҷатро метавон ҳамчун омили мусбат рушди асосҳои институтсионалии соҳаи саноати сабук арзёбӣ намуд.

Ҷадвали 3 - Натиҷаи таҳлили PEST-и омилҳои муҳити дохилӣ ва берунии рақобатпазирии маҳсулоти корхонаҳои саноати сабуки ҷумҳурӣ

Омилҳои сиёсӣ	Омилҳои иқтисодӣ
1.Босуботии ҳокимият сатҳи ҷумҳурӣ; 2.Тағйироти қонунгузорӣ дар соҳаи саноати сабук; 3.Танзими давлатии соҳаи саноат, аз ҷумла саноати сабук; 4.Амалкарди сиёсати истеҳсоли воридивазкунанда дар сатҳи ҷумҳурӣ.	1.Ҷой доштани таваррум дар мамлакат; 2.Афзоиши шумораи зиёди соҳибкорони воридкунандаи маҳсулоти истеҳсолкунандагони хориҷӣ; 3.Даромаднокии пасти маҳсулот; 4.Норасоии воситаҳои молиявии корхонаҳои саноати сабуки ватанӣ.
Омилҳои иҷтимоӣ	Омилҳои технологӣ
1.Мавҷудияти талаботи чандирии истеъмолкунандагон ба маҳсулоти корхонаҳои саноати сабук; 2.Ҳоҳиши истеъмолкунандагон барои дастрасӣ доштан ба маҳсулоти баландсифат; 3.Рағбати истеъмолкунандагон барои беҳтар намудани шароити зиндагӣ; 4.Мавҷудияти фосола байни сатҳи даромад ва арзиши зиндагии истеъмолкунандагон.	1.Истифодаи нокифояи технологияҳои навин дар соҳаи саноати кишвар; 2.Ҷой доштани технологияҳои аз ҷиҳати ҷисмонӣ ва маънавӣ куҳнашуда дар корхонаҳои саноатӣ; 3.Сатҳи баланди истеҳлоки воситаҳои асосии корхонаҳои соҳа; 4.Сатҳи баланди талабот ба қувваи барқ ва масолеҳталабии маҳсулот бо сабаби истифодаи технологияҳои нисбатан куҳнашуда дар корхонаҳои саноатӣ; 5.Истеҳсоли маҳсулоти аз ҷиҳати маънавӣ куҳнашуда; 6.Пайдоиши намудҳои навини молу маҳсулот ва борҷомабандии онҳо, ки кафолати сифатро таъмин менамоянд.

Инчунин натиҷаи таҳлилу омӯзишҳои гузаронидашуда нишон доданд, ки ба сатҳи рақобатпазирии маҳсулоти корхонаҳои саноати сабуки ватанӣ як қатор омилҳои манфӣ таъсир мерасонанд. Аммо дар баробари ин, чорабиниҳои маҳдудкунии онҳо низ мавҷуданд, ки бо роҳи идоракунии сесатҳаи рақобатпазирӣ амалӣ карда мешавад (ниг. ба расми 2).

Дар расми 2. идоракунии сесатҳаи рақобатпазирии маҳсулоти корхонаҳои саноати сабук оварда шудааст. Дар сатҳи яқум татбиқи чорабиниҳои зарурии давлатӣ омилҳои манфии рақобатпазирии маҳсулот, ки ба сиёсати иқтисодии давлат вобаста мебошанд, маҳдуд карда мешаванд.

Сатҳи дуҷуми идоракунии рақобатпазирӣ бо роҳи баландбардории афзалиятҳои рақобатпазирии маҳсулоти саноати сабуки ватанӣ бояд амалӣ карда шавад, чунки дар бозорҳои ҷумҳурӣ омилҳои баландбардории рақобатпазирии маҳсулоти корхонаҳои саноати сабуки хориҷӣ мавҷуданд.

Омилҳои манфие, ки дар муҳити дохилии корхонаҳои саноати сабук ба сатҳи рақобатпазирии маҳсулот таъсири манфӣ мерасонанд, дар натиҷаи татбиқи чорабиниҳои зарурии корхонаҳои соҳа маҳдуд карда шуда, бо ин роҳ рақобатпазирӣ таъмин карда мешавад.

САТҲҲОИ ИДОРАКУНИИ РАҚОБАТПАЗИРИИ МАҲСУЛОТИ КОРХОНА	
САТҲИ ЯКУМ	<p>Омилҳои пасткунандаи рақобатпазирӣ маҳсулот, ки ба сиёсати иқтисодии давлат вобаста мебошанд:</p> <ul style="list-style-type: none"> – гаронии андоз дар ҷумҳурӣ; – афзоиши доимии (тамоюли пастшавӣ надоштан)–и нархи омилҳои истеҳсолот ва хизматрасониҳо; – меъёри баланди фоизи қарз дар низоми бонкии кишвар; – таъсири манфии таваррум; – ноустувории қурби асъори миллӣ; – ноустувории ҳимоя дар бозори берунӣ;
	<p>Чорабиниҳои зарурии давлатӣ барои баландбардории рақобатпазирӣ маҳсулот:</p> <ul style="list-style-type: none"> – паст намудани меъёри андозҳо; – таъмини устувории сиёсати молиявӣ иқтисодӣ; – паст намудани меъёри фоизи қарзҳои бонкҳои тиҷоратӣ; – аз манбаи андозбандӣ озод намудани сармоягузориҳои, ки барои иҷрои корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ ва таҷрибавӣ-сохторӣ (КИТТС), инчунин хариди дастгоҳҳои истеҳсоли сафарбар мешаванд; – мавҷудияти даҳлати давлат ба ҷараёни фаъолияти корхонаҳо; – бунёди фазои иқтисодӣ бо корхонаҳои ватанӣ ва хориҷӣ; – ислоҳоти корхонаҳои саноати сабук; – дастгирии истеҳсолкунандагони маҳсулоти корхонаҳои сабук дар бозор; – солимгардонии муҳити сармоягузори корхонаҳои саноати сабук.
САТҲИ ДУЮМ	<p>Омилҳои баландбардории рақобатпазирӣ маҳсулоти корхонаҳои саноати сабуки хориҷӣ (барои маҳсулоти ватанӣ ҳамчун омилҳои манфӣ) дар бозорҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон:</p> <ul style="list-style-type: none"> – сатҳи пасти нархи маҳсулот; – сифати баланди маҳсулот; – фаъолнокии хизмати маркетингӣ ва рекламавӣ; – менечменти бомаҳорат; – имкониятҳои устувори молиявӣ; – имтиёзҳо дар соҳаи андоз, фоизи қарзи бонкӣ ва ғ.
САТҲИ СЕЮМ	<p>Чорабиниҳои зарурии корхонаҳои саноати сабук барои баландбардории рақобатпазирӣ маҳсулот:</p> <ul style="list-style-type: none"> – баландбардории таҳассуснокии кадрҳо; – азнавташкилкунӣ сохтори ташкилию идоракунии корхона; – навкунии дастгоҳҳои истеҳсоли; – барқарор намудани алоқаи кооперативӣ; – бунёди хизматрасонии маркетингии қобилиятнок.
	<p>Омилҳои дохилии (манфӣ) – и рақобатпазирӣ маҳсулоти корхонаҳои саноати сабуки ватанӣ:</p> <ul style="list-style-type: none"> – истифодаи таҷҳизоти аз ҷиҳати ҷисмонӣ ва маънавӣ кӯҳнашуда; – норасоии воситаҳои молиявӣ; – ҷараёни нисбатан сусти навкуни маҳсулот; – сифати пасти ашёи хом ва хизматрасониҳои вобаста ба таҳвили он; – афзоиши сатҳи нархҳо аз ҷониби миёнаравон; – фаъолияти заифи маркетингӣ ва маълумоти нокифоя оиди бозор; – сатҳи нисбатан пасти таҳассуснокии кормандон; – истифодаи технологияи номукаммали истеҳсоли; – фаъолияти бесамари менечмент дар корхона; – ноустувории фаъолияти корхона дар самти иҷрои корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ ва таҷрибавӣ-сохторӣ (КИТТС).

Расми 2. Сатҳҳои идоракунии рақобатпазирӣ маҳсулоти корхонаҳои саноати сабуки Ҷумҳурии Тоҷикистон (таҳияи муаллиф)

Дар боби сеюми кори диссертатсионӣ «Самтҳои асосии тақмили низоми идоракунии рақобатпазирӣ маҳсулоти корхонаҳои саноати сабуки Ҷумҳурии Тоҷикистон» истифодаи таҷрибаи хориҷӣ дар таъмини рақобатпазирӣ

маҳсулоти саноати сабук, захира ва имкониятҳои баландбардории рақобатпазирии маҳсулоти саноати сабук ва истифодаи усулҳои инноватсионии таъмини рақобатпазирии маҳсулоти корхонаҳои саноати сабук аз нигоҳи илмӣ асоснок ва пешниҳод карда шуданд.

Сохтор ва таркиби бозори ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки дар кишварҳои пешрафтаи саноатӣ моделҳои самараноки ташкили истеҳсолоти саноатӣ ва таъмини рақобатпазирии маҳсулот таҳия шуда, дар амалияи истеҳсолоти саноатӣ ба таври васеъ истифода карда мешавад. Таҳқиқоти анҷомдодаи мо аз он шаҳодат медиҳад, ки дар аксар корхонаҳои саноати сабуки Ҷумҳурии Тоҷикистон низоми алоҳидаи идоракунии рақобатпазирӣ ва ё ҳамоҳангсозии он вучуд надошта, дар ин замина зарурати омӯзиши таҷрибаи хориҷӣ ва коркарди тавсияҳои асоснокро ба миён меорад.

Дар кори диссертатсионӣ дар асоси таҳқиқи таҷрибаи хориҷӣ як қатор тавсияҳо коркард шудаанд, ки фарогири ҷораҳои мушаххас дар самти баландбардоштани сифати маҳсулот, баланд бардоштани сатҳи рақобатпазирии маҳсулоти корхонаҳои саноати сабук дар натиҷаи бунёди муҳити созгори корӣ, идоракунӣ ва баландбардории рақобатпазирии маҳсулоти корхонаҳои соҳаи саноати сабукро дар натиҷаи диверсификатсияи истеҳсолоти саноатӣ ва ба содирот нигаронидани маҳсулоти истеҳсолшаванда таъмин намудан имконпазир аст. Ҳамчунин баланд бардоштани сатҳи тахассуснокии захираҳои меҳнати соҳа, таъмини афзоиши ҳосилнокии меҳнат, сифати баланди маҳсулот ва инфрасохтори иқтисодӣ ва дар ниҳоят амали бозори рушдкардаи сармоя барои таъмини рақобатпазирии маҳсулоти саноати сабук мусоидаткунанда мебошанд.

Дар диссертатсия ҳамчунин ба баландбардории сатҳи рақобатпазирии маҳсулоти саноатӣ аз истифодаи васеи техникаю технологияи инноватсионӣ; дастрасии корхонаҳои саноати сабук ба захираҳои қарзии низоми бонкӣ, сиёсати мусоиди андозӣ, набудани монеаҳо дар пешбурди бизнеси корхонаҳои соҳа, дастгирии давлатии соҳа, аз ҷумла пешниҳоди имтиёзҳои қарзӣ ва андозӣ, баланд бардоштани сатҳи касбияти мутахассисон ва маҳдуд будани амалҳои коррупсионӣ аҳаммияти хосса зоҳир карда шудааст.

Дар шароити иқтисодиёти рақамӣ истифодаи технологияҳои инноватсионӣ, бахусус имкониятҳои маркетинги рақамӣ аз тариқи ба тавачҷуҳи муштариён пешниҳод намудани сифат ва фоиданокии маҳсулоти корхонаҳои саноати сабук баландбардории рақобатпазирии онро таъмин менамояд. Вобаста ба ҳолати мазкур сатҳи рақобатпазирии маҳсулот ба фаъолнокии сомонии корхонаҳои соҳа ва фаъолияти корхонаҳо дар шабакаҳои иҷтимоӣ зич алоқаманд мебошад. Бо таъкиди натиҷаи таҳлилҳои, ки аз ҷониби мутахассисони ҷопонӣ дар самти муайянкунии рақобатпазирии корхонаҳо ба даст оварда шудааст, метавон хулоса намуд, ки сифати баланди маҳсулот, фоиданокии зиёди он, хароҷоти ками истифодабарии минбаъда, нархи дастрас барои истеъмолкунанда имконият медиҳад, то маҳсулот дар бозор ҳиссаи калонро соҳиб бошад.

Яке аз имкониятҳои баландбардории рақобатпазирии корхонаҳои саноати сабук ин диверсификатсияи истеҳсолот мебошад, ки барои васеъ намудани номгӯи молу маҳсулот мусоидат менамояд. Диверсификатсияи имконият медиҳад, ки маҳсулоти корхонаҳои саноати сабуки ватанӣ аз молу

маҳсулоти истеҳсолкунандагони хориҷӣ (молу маҳсулоти воридотӣ) афзалиятҳои фарқкунанда дошта бошад. Дар шароити бо молу маҳсулоти корхонаҳои саноати сабуки хориҷӣ (молу маҳсулоти воридотӣ) пур карда шудани бозорҳои дохилӣ, имконияти маҳдуд намудани мавқеи рақобатпазирии маҳсулоти истеҳсолкунандагони ватанӣ аз эҳтимол дур нест.

Дар диссертатсия дар самти рушди фаъолияти инноватсионӣ зарурати ҷорӣ намудани инноватсия дар фаъолияти корхонаҳои саноати сабуки ватанӣ тавассути бунёди инфрасохтори рушди фаъолияти инноватсионӣ; таъминоти ҳуқуқии фаъолияти инноватсионӣ; ташкили сиёсати андозӣ ва гумрукӣ, ки бо ҳавасмандии рушди инноватсионӣ (имтиёзҳои андозӣ, боҷи гумрукӣ ва ғ.) асос ёфтааст; мусоидат намудан ба бунёди муҳити созгори инноватсионӣ; барқарор намудани ҳамкориҳои илмӣ-техникӣ дар дохил ва хориҷи кишвар; мусоидат ба ташкили паркҳои технологӣ; бунёд ва фаъолгардонии марказҳои ба фаъолияти лизингӣ машғулбуда; мусоидат баҳри бунёди корхонаҳои венчурӣ; ташкили намоиши намудҳои нави техникаю технологияҳо ва маҳсулоти ватанию хориҷӣ; ташкили конференсияҳои сатҳи ҷумҳурӣ ва байналмилалӣ, инчунин симпозиумҳо бо мақсади мубодилаи иттилооти илмӣ-техникӣ; устуворгардонии фаъолияти патенту иҷозатномавӣ, сармоягузорӣ ва иттилоотии корхонаи саноати сабук; дастгирии молиявии корхонаҳо, аз ҷумла сармоягузори мустақим ва қарзҳои имтиёзнok ва ҳавасмандкунии фаъолияти мутақобилаи илмӣ-соҳавӣ ва истеҳсолот таъкид карда шудааст.

Дигар имконияти баландбардории рақобатпазирии маҳсулоти корхонаҳои саноати сабук – ин навкунии воситаҳо ва техникаҳо мебошад. Дар шароити кунунии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки вобастагии бозори ватанӣ аз маҳсулоти воридотии корхонаҳои саноатӣ зиёд шуда истодааст, навкунии заминаҳои техникаю технологияи корхонаҳои соҳа масъалаи мубрам дониста мешавад. Аз нигоҳи мо барои ба роҳ мондани навкунии воситаҳо ва технологияҳо андешидани чораҳои зерин амри зарурӣ мебошад: – коркарди барномаҳои дастгирии навгониҳои техникаю технологӣ; – аз байн бурдани боҷи гумрукӣ барои воридоти воситаҳои техникӣ, ки барои таҷҳизонии техникии корхонаҳои саноати сабук нигаронида шудаанд; – баланд бардоштани ҳавасмандии корхонаҳои соҳа оиди фурӯши воситаҳои истифоданашаванда, хориҷкунии таҷҳизоти маънаван ва ҷисман фарсуда шуда бо роҳи танзими низоми андозбандӣ – аз андозбандӣ озод намудани қисми фоидаи корхонаҳои соҳа, ки барои иҷрои корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ ва таҷрибавӣ-конструкторӣ сафарбар карда мешаванд; – ҷорӣ намудани “таътили андозӣ” ба муҳлати муайян барои фурӯши маҳсулоте, ки бо истифодаи таҷҳизоти пешрафта ва инноватсионӣ истеҳсол карда шудааст; – васеъ намудани доираи ҳисобкунии тезонидашудаи истеҳлок; – мусоидат ба ташкили қарздиҳии дарозмуддат, ки барои навкунии базаи техникии корхонаҳои соҳа нигаронида мешавад; – бунёд ва фаъолгардонии фаъолияти лизингӣ дар иқтисодиёти ҷумҳурӣ; – ташкил ва баргузори намоишҳои намудҳои нави техника, технология ва маҳсулоти ватанию хориҷӣ ва ғайраҳо мебошад.

Дар диссертатсия қайд карда шудааст, ки рақобатпазирии маҳсулоти корхонаҳои саноати сабук аслан аз сифати он вобаста мебошад. Чунки маҳсулоти истеҳсолкунандагони корхонаҳои саноати сабуки хориҷӣ бо сифати

баланди маҳсулот мавқеи устувори рақобатпазириро дар бозорҳои дохилии ҷумҳури соҳиб гардидаанд. Вобаста ба ин, беҳтаркунии сифати маҳсулоти саноатӣ барои баромадан ба сатҳи нави рақобатпазирӣ мусоидат хоҳад кард. Истеҳсоли маҳсулоти баландсифат имтконият медиҳад, ки корхонаҳои ватанӣ ба маҳсулоти воридотии истеҳсолкунандагони хориҷӣ рақобат намуда, мавқеи рақобатии худро устувор гардонанд ва ба бозори берунӣ бароянд.

Аз нуқтаҳои болозикр ба чунин хулоса омадан мумкин аст, ки нишондиҳандаи сифат ҳамчун захира ва имконияти баландбардории рақобатпазирии маҳсулот баромад менамояд. Ба ақидаи мо барои ба роҳ мондани истеҳсоли маҳсулоти баландсифат чунин корҳоро ба сомон расонидан муҳим мебошад: – Такмил додани низоми стандартикунонӣ ва сертификатсиякунонии маҳсулоти саноатӣ; – коркард ва қабули барномаи «Баландбардории сифати маҳсулоти корхонаҳои саноати сабук дар давраи то соли 2030»; – мусоидат ба воридоти технологияҳои пешрафтаи истеҳсолӣ ва истифодаи онҳо дар корхонаҳои саноати сабук; – мусоидат ба таҷҳизонидани истеҳсолот бо роҳи аз байн бурдани боҷи гумрукӣ барои воридоти воситаҳои технологӣ; – ҷорӣ намудани низоми имтиёзноки андозбандӣ (меъёри имтиёзноки андози даромад ба меъёри 13% барои шахси ҳуқуқӣ аз ҷаҳолият оид ба истеҳсоли молҳои тибқи муқаррароти Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон бо таҳрири нав); – мусоидат ба омодакунии мутахассисони баландихтисоси соҳаи саноати сабук аз рӯи дараҷаҳои гуногуни маълумот; – ҷорӣ намудани технологияҳои компютерии истеҳсоли маҳсулот дар корхонаҳои соҳа; – мусоидат ба бунёди низоми иттилоотӣ, ки корхонаҳои соҳаро бо маълумоти зарурӣ оид ба вазъияти бозорӣ соҳавии ҷумҳури ва хориҷӣ таъмин намояд; – мусоидат ба таъмини корхонаҳои соҳа бо ашъи хоми баландсифат ва дастгирӣ дар самти бастании шартномаҳои байнидавлатии ҳамкориҳои иқтисодӣ.

Рушди ҷаҳолияти сармоягузирӣ инноватсионии корхонаҳои саноати сабуки ватанӣ ба таъмини самаранокӣ ва дарёфти имкониятҳои рушди базаи захиравии инноватсияи технологӣ ва маҳсулот дар шароити ислоҳоти институтсионалӣ ва ташкилию хоҷагидорӣ, инчунин шароити иҷтимоию иқтисодии тағйироти прогрессивии сохторию технологӣ нигаронида шудааст. Мавқеи баланди рақобатпазириро соҳиб будани молҳои воридотӣ дар бозорҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон – ин худ нишонаи афзалияти усулҳои инноватсионии таъмини рақобатпазирӣ мебошад. Яъне навгонӣ, ки дар молҳои воридотӣ дида мешавад, ба истеҳсолкунандаи хориҷӣ имконият додааст, то дар бозорҳои кишварҳои хориҷ рақобатпазирии моли худро таъмин намояд.

Ҳамин тавр, ба ақидаи мо рушди соҳаи саноат ва рақобатпазирии маҳсулоти корхонаҳои саноати сабуки ватанӣ ба рушди ҷаҳолияти инноватсионии соҳаи мазкур вобаста мебошад. Дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки мушкилоти гаронии меъёри Ҷаҳонӣ қарзи бонкӣ ва нисбатан нокифоя будани воситаҳои буҷетии ба дастгирии ҷаҳолияти инноватсионии соҳаи саноат сафарбаршаванда ҷой дорад, дастрасӣ ба захираҳои молиявии кифоянок барои ноил гардидан ба истифодаи усулҳои инноватсионии таъмини рақобатпазирии маҳсулоти саноатӣ мусоидат менамояд. Вобаста ба ин, аз нигоҳи ба сифати сарчашмаи татбиқи инноватсия ва навкунии афзалиятҳои

рақобатнокӣ сармоягузори доимӣ ба дороиҳои моддӣ ва ғайримоддӣ баромад менамояд. Аз ин ҷост, ки сармоягузорӣ барои баландбардории рақобатпазирии маҳсулоти корхонаҳои саноатӣ аз тариқи таъмини шароити молиявӣ бунёди муҳити рақобатпазирӣ шароити мусоид фароҳам меоварад.

Таҳқиқи усулҳои инноватсионӣ таъмини рақобатпазирии маҳсулоти корхонаҳои саноати сабук нишон дод, ки дар шароити рушд ва пешрафти техникаю технологияҳои навин ба роҳ мондани истеҳсоли маҳсулоти баландсифат ва рақобатпазир бе назардошти имкониятҳои инноватсионӣ ғайриимкон мебошад.

ХУЛОСА ВА ПЕШНИҲОД

Натиҷаҳои асосии илмӣ диссертатсия:

Таҳқиқоти гузаронидашуда ба мо имкон дод, то хулосаву пешниҳодҳои зеринро ҷиҳати баландбардории рақобатпазирии маҳсулоти саноати сабук дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия намоем:

1. Дар натиҷаи омӯзиши нуқтаи назари иқтисодчиён фаҳмиши муаллифӣ рақобатпазирии маҳсулот таҳия карда шуд, ки унсурҳои таркибии фаҳмиши мазкур афзалияти сифатӣ, нархӣ, хусусиятҳои истеъмолию манфиатнокии маҳсулот, дараҷаи баланди қонеъкунии талаботи истеъмолкунанда ва таъмини манфиатҳои иқтисодии истеҳсолкунанда мебошад [4-М].

2. Натиҷаи таҳқиқот муайян намуд, ки рақобатпазирии маҳсулот ҳамчун категорияи мураккаби иқтисодӣ зери таъсири омилҳо ва нишондиҳандаҳои гуногун қарор дошта, самаранокии идоракунии рақобатпазирӣ аз онҳо вобастагии зиёд дорад. Аз ин рӯ, баҳри баландбардории рақобатпазирии маҳсулоти корхонаҳои саноати сабук ба инobat гирифтани таъсири омилҳо зарур мебошад. Омӯзиш дар ин самт нишон дод, ки дар низоми омилҳо ва нишондиҳандаҳои рақобатпазирии маҳсулот нақши марказиро омилҳои инсонӣ мебошад. [1-М].

4. Таҳқиқоти гузаронидашуда нишон дод, ки корхонаҳои саноати сабук самаранокии рафти идоракунии рақобатпазирии маҳсулотро дар сурате таъмин карда метавонанд, ки агар фаъолияти идоракунии онҳо тамоми омилҳои даври ҳаётии рақобатпазирӣ фарогир бошад. Дар шароити кунунӣ истифодаи методҳои менеҷменти инноватсионӣ дар корхонаҳои соҳа барои таъмини чунин шароит мусоидат менамояд [1-М].

5. Самаранокии ҷараёни идоракунии рақобатпазирии маҳсулоти корхонаҳои саноати сабуки ватанӣ аз таҳлили тамоми самтҳои фаъолияти корхона ва ошкор намудани афзалиятҳои идоракунии рақобатпазирӣ, ҷорӣ намудани инноватсия, устувории неруи кадрӣ, истеҳсоли маҳсулот дар шароити пеш гирифтани фаъолияти маркетингии стратегӣ вобаста мебошад [2-М].

6. Натиҷаи таҳлили гузаронидашуда муайян намуд, ки дар натиҷаи шадид гардидани рақобат корхонаҳои саноати сабукро зарур аст, ки мавқеи маҳсулотро дар бозор дуруст муайян намуда, онро аз таъсири ҳама гуна омилҳои манфӣ муҳофизат намоянд ва бо зиёд намудани афзалиятҳои рақобатии маҳсулот устувории фаъолияти корхонаро дар бозорҳои дохилӣ ва хориҷӣ таъмин намоянд [3-М].

Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳо

7. Дар натиҷаи таҳқиқот муайян карда шуд, ки шумораи корхонаҳои саноати сабуки ҷумҳурӣ сол то сол афзоиш меёбанд, ки шумораи зиёди онҳоро корхонаҳои дӯзандагӣ ташкил медиҳад (20-25%). Дар натиҷаи афзоиши мунтазами ҳаҷми истеҳсол солҳои охир соҳа дар маҷмуи маҳсулоти саноатӣ то ба 10,2% расидааст. Бо мақсади ҳавасманд намудани рушди корхонаҳои саноати сабуки ватанӣ дастгирии молиявӣ маъмурии корхонаҳои фаълро бо роҳи додани имтиёзҳои андозӣ, дастрасӣ ба қарзҳои имтиёзноки бонкӣ, кам намудани назорати давлатии фаъолияти онҳо тавсия менамоем.

8. Баҳодиҳии фаъолияти корхонаҳои коркарди пӯсти чорво ва пойафзолбарорӣ нишон дод, ки онҳо аслан ба коркарди пӯст машғул мебошанд на истеҳсоли пойафзол. Новобаста аз он ки Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз содиркунандагони чарм маҳсуб меёбад, то кунун вобастагии талаботи истеъмолкунандагони ватанӣ ба пойафзолҳои воридотӣ дида мешавад. Бо назардошти ҳолати ҷойдошта пешниҳод менамоем, ки корхонаҳои саноати чарму пойафзол коркарди чармро бо истифодаи техникаю технологияҳои инноватсионӣ ба роҳ монда, истеҳсолоти воридивазкунанда ва ба содирот нигаронидашударо рушд диҳанд [1-М].

9. Дар байни зерсоҳаҳои саноати сабуки ҷумҳурӣ маҳсулоти саноати насосӣ нисбатан дар бозорҳои дохилӣ ва хориҷӣ мавқеи рақобатпазиро ишғол намуда, то андозае истеҳсолоти воридивазкунандаро таъмин карда истодааст. Афзалияти асосии маҳсулоти корхонаҳои болозикр дар ҷорӣ будани диверсификатсияи истеҳсолот ва хатҳои нави технологӣ дар заминаи фаъолияти инноватсионӣ дида мешавад. Вобаста ба ин, ҳавасмандгардонии корхонаҳои болозикр ва рушди фаъолияти инноватсионии корхонаҳои саноати насосӣ масъалаи мубрам доништа мешавад [1-М].

10. Дар шароити ҷойдошта, ки вобастагии бозорҳои дохилӣ аз маҳсулоти саноатии воридотӣ ба чашм мерасад, корхонаҳои ватании соҳаро зарур аст, то афзалиятҳои рақобатпазирии маҳсулоташонро зиёд намоянд. Инчунин дар ҷунин вазъият устувории сиёсати иқтисодии давлат, аз ҷумла сиёсати воридивазкунанда нақши калидӣ дорад.

11. Дар така бо таҷрибаи хориҷӣ таъкид менамоем, ки сифати маҳсулот, муҳити созгори корӣ, низоми андозбандии имтиёзнок, фаъолияти инноватсионӣ, диверсификатсияи истеҳсолоти саноатӣ, рушди истеҳсолоти ба содирот нигаронидашуда, устувории нуруи кадрӣ соҳа, афзоиши ҳосилнокии меҳнат, рушди инфрасохтори соҳа, дастрасии корхонаҳои саноатӣ ба қарзҳои имтиёзноки бонкӣ, набудани монеаҳо дар пешбурди бизнеси корхонаҳои соҳа, ғоиданокии зиёди маҳсулот, хароҷоти нисбатан камтарин барои истифодабарии минбаъдаи маҳсулот, нархҳои дастрас ба истеъмолкунандаҳои маҳсулоти соҳа ва назорати мунтазами маҳсулот дар ҳама марҳилаҳои даври ҳаётии он самтҳои афзалиятнокии баландбардории рақобатпазирии маҳсулоти саноати сабук маҳсуб меёбанд.

12. Дар шароити кунунии иқтисодиёти ҷумҳурӣ инноватсия ба сифати омили афзоишдиҳандаи афзалиятҳои рақобатии маҳсулоти корхонаҳои саноати сабуки ватанӣ дар баробари маҳсулоти воридотӣ баромад мекунад. Рушди фаъолияти инноватсионии соҳа, ки то андозае аз қабул ва татбиқи

барномаи рушди инноватсионӣ вобаста мебошад, бинобар ин, зарур мешуморем, ки «Стратегияи рушди инноватсионии саноати сабук барои давраи то соли 2030» қабул карда шавад. Татбиқи ҳуҷҷати мазкур имконият медиҳад, то идоракунии фаъолияти инноватсионии соҳа ба роҳ монда шуда, рақобатпазирии маҳсулоти хусусияти инноватсионидошта таъмин карда шавад [1-М].

Феҳристи интишороти муаллиф доир ба мавзуи диссертатсия:

А) Интишорот дар маҷаллаҳои тақририванд, ки аз ҷониби Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тавсия шудааст:

[1-М]. **Давлатова Р.Қ., Исоева Д.Э.** Истифодаи усулҳои инноватсионӣ ҳамчун таъмини рақобатпазирӣ ва рушди корхонаҳои саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе 2019. № 9. – С.132-137.

[2-М]. **Давлатова Р.Қ.** Маҳсулоти саноатӣ ва хусусиятҳои идоракунии рақобатпазирии он. Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе 2020. – № 10-1. – С.25-29.

[3-М]. **Давлатова Р.Қ.** Таъмини рақобатпазирии маҳсулоти корхонаҳои саноати сабук дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. Паёми молия ва иқтисод. – Душанбе 2021. – № 3 (27). – С.160-166.

[4-М]. **Давлатова Р.Қ.** Асосҳои назариявӣ-методологии баҳодиҳии рақобатпазирии маҳсулоти корхонаҳои саноатӣ. Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе 2021. № 7. – С.83-90.

[5-М]. **Низамова Т. Д., Давлатова Р.Қ.** Истифодаи оқилонаи захира ва имкониятҳо бо мақсади баландбардории рақобатпазирии маҳсулоти корхонаҳои саноатӣ. Паёми политехникӣ (Бахши Интелект, Иноватсия, Инвеститсия). – Душанбе, 2022. – №1(57). – С. 66-70.

Б) Интишорот дар дигар маҷаллаҳои илмӣ:

[6-М]. **Давлатова Р.Қ.** Омилҳои рақобатпазирии маҳсулоти корхонаҳои саноати сабуки Ҷумҳурии Тоҷикистон / Конференсияи байналмилалӣ илмию амалӣ дар мавзуи «Саноаткунонии кишвар ва таъмини рушди босуботи иқтисодӣ», (ш. Душанбе, 27.02.2020 с.) – Душанбе, 2020. – С.354-358.

[7-М]. **Давлатова Р.Қ.** Управление конкурентоспособностью предприятий легкой промышленности Республики Таджикистан / Материалы общеуниверситетского научно-теоретического круглого стола на тему «Актуальные проблемы менеджмента в современных условиях» (г. Душанбе, 20-декабря 2019г.). – Душанбе, 2020г. – С.74-76 (в соавт.).

[8-М]. **Давлатова Р.Қ.** Асосҳои назариявӣ рақобатпазирии иқтисодиёти кишвар / Конференсияи байналхалқӣ илмию амалӣ дар мавзӯи «Амалисозии ҳадафҳои рушди устувор: таҷрибаи хоричӣ ва миллӣ», (ш. Душанбе, 13.10.2020.). – Душанбе, 2020. – С.547-552.

[9-М]. **Давлатова Р.Қ.** Имкониятҳои баландбардории рақобатпазирии маҳсулоти саноати сабуки ватанӣ / Материалы республиканской научно-практической конф. «Непрерывное профессионально-электронное обучение в условиях глобализации» (Душанбе, 22 октября 2021 г.). – Душанбе, 2021. – 250 с. (с. 28-37).

ТАДЖИКСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

На правах рукописи

УДК: 334.716

ДАВЛАТОВА РОЗИЯМО КАМБАРОВНА

**УПРАВЛЕНИЕ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬЮ ПРОДУКЦИИ
ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ**
(на примере продукции легкой промышленности Республики Таджикистан)

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.04.01 – Экономика промышленности и энергетики

Душанбе – 2023

Диссертационная работа выполнена на кафедре экономики предприятия и предпринимательства Таджикского национального университета.

- Научный руководитель** **Низамова Тухфамо Давлатовна** - доктор экономических наук, профессор кафедры экономики предприятия и предпринимательства Таджикского национального университета
- Официальные оппоненты** **Рауфи Абдугаффор** – доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры отраслевого и международного маркетинга Технологического университета Таджикистана
- Джабборов Фатхулло Амриевич** – кандидат экономических наук, доцент, проректор по международным отношениям Международного университета туризма и предпринимательства Таджикистана
- Ведущая организация** Таджикский государственный университет права, бизнеса и политики

Защита диссертации состоится «15» марта 2023 г. в 14:00 часов на заседании диссертационного совета 6D.КOA-015 при Таджикском техническом университете имени академика М.С. Осими по адресу: 734042, г. Душанбе, проспект академиков Раджабовых, 10.

С диссертацией и авторефератом можно ознакомиться на официальном сайте ТТУ имени академика М.С. Осими (<http://www.ttu.tj>) и в библиотеке университета по адресу 734042, г. Душанбе, проспект академиков Раджабовых, 10.

Автореферат разослан «3» февраля 2023 года.

Ученый секретарь диссертационного совета,
кандидат экономических наук, доцент

Ашурзода А.Н.

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. На современном этапе развития Республики Таджикистан промышленность рассматривается как приоритетная отрасль национальной экономики, ускоренная индустриализация объявлена в стране четвертой целью национального развития, а повышение конкурентоспособности национальной экономики признана одной из первостепенных задач экономических реформ в среднесрочной перспективе. Вопросы повышения конкурентоспособности промышленной продукции находятся в центре внимания Правительства Республики Таджикистан, особенно под постоянным вниманием главы государства. В связи с этим, Основатель мира и национального единства, Лидер нации, Президент Республики Таджикистан уважаемый Эмомали Рахмон в своем Послании к Маджлиси Оли Республики Таджикистан отметил, что «в целях постепенного увеличения объема производства конкурентоспособной промышленной продукции, мы объявили ускоренную индустриализацию четвертой национальной целью».¹

В современных условиях преимущественно рыночные механизмы регулирования экономической деятельностью привели к формированию различных форм и видов конкурентных отношений. В зависимости от сложившейся ситуации устойчивое развитие легкой промышленности возможно на основе повышения конкурентных преимуществ ее продукции. На деле уровень устойчивой конкурентоспособности продукции предприятий отрасли сильно зависит от качества ее управления. В зависимости от сложившейся ситуации предприятиям легкой промышленности необходимо использовать современные формы и методы управления конкурентоспособностью продукции.

Еще одной проблемой обеспечения конкурентоспособности отечественной продукции легкой промышленности является зависимость национальной экономики от импортных товаров. Несмотря на то, что для развития отрасли принят ряд мер, некоторые показатели отрасли все еще не имеют положительную динамику роста. К примеру, за последние двадцать лет для развития промышленности страны было привлечено более 35 млрд. сомони прямых иностранных инвестиций, за этот период построено более 2000 производственных предприятий, а их количество возросло до более чем 2360 единиц. Однако, доля промышленности в структуре валового внутреннего продукта страны составляет 22-23%, а в занятости населения – 4,7-5%. Статистические данные отрасли свидетельствуют о том, что продукция предприятий легкой промышленности все еще не завоевала устойчивые конкурентные позиции, по сравнению с импортными товарами, в системе внешней торговли.

Указанные моменты требуют разработки научно-методических основ управления конкурентоспособностью промышленной продукции. Поэтому выбранная тема актуальна и имеет важное теоретическое и практическое значение.

Степень научной проработанности исследуемой проблемы. Общие и частные вопросы конкуренции, конкурентных преимуществ и конкурентоспособности на разных уровнях исследованы многими классическими и современными зарубежными и отечественными учеными и исследователями.

¹ Послание Президента Республики Таджикистан, Основателя мира и национального единства, Лидера нации уважаемого Эмомали Рахмона Маджлиси Оли Республики Таджикистан [Электронный ресурс]. www.prezident.tj

Общая теория конкуренции и влияющие на нее факторы освещены в исследованиях А. Смита, Д. Рикардо, А. Маршалла, Дж. Шумпетера, М. Портера, Йохана Аурика, Джайдипа Прабху, Нави Раджу и других.

Теоретико-методологические вопросы конкурентоспособности продукции также исследованы российскими учеными, такими как Амбарцумов А.А., Божук С.Г., Ворожбит О.Ю., Грошев В.П., Дубинина Н.А., Игольников Г., Ковалик Л.Н., Коряюгов Ю.Ю., Красильников С.А., Мазилкина Е.И., Маслова Т.Д., Паничкина Г.Г., Патрушева Е., Раманов А.Н., Сафронов Н.А., Стерликов Ф.Ф., Тригуб Н.А., Фашиев К.А., Фатхутдинов Р.А., Швец В.Е., Юданов А.Ю.

Теория, методология и практика управления конкурентоспособностью промышленной продукции исследованы со стороны Барабаса Д.О., Галелюка М., Гарбасевича С.Л., Горбала Н., Клименко С.М., Клюквина М., Мансурова Р.Е., Нестеренко Т.В., Омеляненко Т.В., Сыряминой Л.В., Субботина М.Н., Тарнавского Н., Трибулина И.Т., Фатхутдинова Р.А.

Общие и частные вопросы теории и практики конкурентоспособности промышленности и промышленной продукции освещены в исследованиях отечественных ученых, таких как Бойматов Д.М., Давлатзода К.К., Каримова М.Т., Кодиров Ф.А., Комилов С.Дж., Махкамов Б.Б., Мирсаидов А.Б., Мухторзода С.С., Низамова Т.Д., Ходжиматова Х.Р., Рахимов А.М., Рахмизода М.Н., Рауфи А., Ризокулов Т.Р., Файзуллоев М.К., Ходжаева Д.А., Джабборов Ф.А., Джумаев Б.М., Джумаев У.М., Джурабаев Г. и другие.

Связь исследований с программами (проектами), научными темами. Проведенное исследование соответствует стратегическим целям национального развития, в том числе Национальной стратегии развития Республики Таджикистан на период до 2030 года, разделам Главы 1., 1.1. направления повышения конкурентоспособности национальной экономики; 1.4. "повышение эффективности, разнообразия и конкурентоспособности реального сектора экономики, в том числе основных средств предприятий и учреждений..."; «Программе ускоренной индустриализации Республики Таджикистан на 2020-2025 годы» и «Концепция организации и развития агропромышленных кластеров в Республике Таджикистан на период до 2040 года».

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА РАБОТЫ:

Целью исследования является теоретико-методическое обоснование и разработка практических рекомендаций по совершенствованию механизма управления конкурентоспособностью продукции предприятий легкой промышленности.

Задачи исследования. Для достижения намеченной цели поставлены следующие задачи:

- изучение теоретических аспектов конкурентоспособности продукции промышленных предприятий в современных условиях;
- изучение методологии и принципов управления конкурентоспособностью продукции предприятий легкой промышленности;
- выявление факторов и показателей конкурентоспособности продукции легкой промышленности в современных условиях;
- анализ конкурентоспособности предприятий легкой промышленности, и оценка влияющих на нее факторов;
- разработка рекомендаций по применению инновационных методов обеспечения конкурентоспособности продукции легкой промышленности.

Объектом исследования является система управления конкурентоспособностью предприятия легкой промышленности.

Предметом исследования являются отношения, возникшие в процессе управления конкурентоспособностью продукции предприятий легкой промышленности Республики Таджикистан.

Гипотеза исследования основывается на том, что конкурентоспособность продукции промышленных предприятий является одним из основополагающих факторов повышения конкурентоспособности предприятий, отраслей, регионов и, как следствие, конкурентоспособности национальной экономики, а формирование эффективного механизма управления ею имеет важное стратегическое значение. Развитие процессов ускоренной индустриализации также напрямую связано с конкурентными преимуществами продукции промышленных предприятий, а предприятия легкой промышленности могут повысить конкурентоспособность национальной промышленности.

Теоретико-методологические основы исследования составляют фундаментальные труды отечественных и зарубежных ученых по проблеме повышения уровня конкурентоспособности продукции легкой промышленности. Наряду с указанными диссертационными и монографическими исследованиями использовались основные нормативно-правовые документы, регулирующие социально-экономические отношения в направлении обеспечения и управления конкурентоспособностью промышленной продукции и другие источники, имеющие непосредственное отношение к теме диссертационного исследования.

Для достижения цели и выполнения задач, поставленных в диссертации, были использованы следующие научно-исследовательские методы: сравнительный, статистический и экономический методы, табличные и графические методы, системный анализ, группировка, абстрактно-логический метод, экспериментальный метод и др. Использование вышеуказанных методов обеспечили научное обоснование выводов и предложений диссертации.

Информационная база исследования. В качестве источника информации использованы нормативно-правовые акты Республики Таджикистан, материалы Министерства промышленности и новых технологий Республики Таджикистан, Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан, публикации в периодической печати, монографии, материалы конференций и научно-практических семинаров по вопросам конкурентоспособности продукции легкой промышленности, информационные интернет-ресурсы материалы международных и республиканских научно-практических конференций, круглых столов и собственные наблюдения автора.

Этапы исследования. Диссертационная работа выполнена на кафедре экономики предприятия и предпринимательства Таджикского национального университета в период 2019-2022 гг.

Научная новизна диссертационного исследования заключается в развитии теоретико-методических основ и разработке практических рекомендаций, способствующих совершенствованию процесса управления конкурентоспособностью продукции легкой промышленности. Существенными результатами диссертационного исследования, которые обладают признаками научной новизны, являются следующие:

- на основе изучения классической, неоклассической и современной теорий конкурентоспособности углублены и уточнены теоретические аспекты

конкурентоспособности продукции промышленных предприятий, выявлены составляющие конкурентоспособности продукции, обоснованы предпосылки повышения конкурентоспособности продукции;

- предложена усовершенствованная методология и принципы управления конкурентоспособностью продукции, включающие группировку аспектов управления и разработку новых принципов организации управления конкурентоспособностью продукции предприятий легкой промышленности;

- уточнены факторы и показатели, влияющие на уровень конкурентоспособности продукции, с группирована и обоснована ключевая роль человеческого фактора и других факторов в обеспечении конкурентоспособности продукции предприятий легкой промышленности;

- проанализированы и оценены факторы обеспечения конкурентоспособности и потенциала конкурентоспособности продукции предприятий легкой промышленности и обоснован комплекс мер защиты отечественного производителя от влияния внешних негативных факторов, а именно: повышение конкурентных преимуществ продукции, изучение и прогнозирование поведения конкретных потребителей, полезности продукции и привлекательность ее цены, инновационных особенностей продукции отечественных предприятий легкой промышленности, эффективных механизмов государственного регулирования отрасли, обеспечение положительной динамики экономических, технологических факторов и устойчивого развития человеческого потенциала;

- определены возможности обеспечения конкурентоспособности продукции легкой промышленности на основе изучения позитивного зарубежного опыта и адаптации к отечественным условиям, в связи с чем рекомендовано обратить особое внимание на повышение качества продукции, предоставление налоговых льгот, широкое использование инноваций, диверсификацию промышленного производства, повышение уровня квалификации трудовых ресурсов, повышение производительности труда, развитие экономической инфраструктуры, внедрение бережливого производства на предприятиях отрасли, широкое использование цифрового маркетинга, налаживание деятельности субъектов легкой промышленности в форме малых и средних предприятий, осуществление целостной системы управления конкурентоспособностью продукции легкой промышленности;

- определены приоритетные направления активизации инновационной деятельности предприятий легкой промышленности, а также обоснованы рекомендации по широкому использованию инновационных методов и технологий во всех сферах их деятельности, что способствует повышению конкурентных преимуществ и обеспечению конкурентоспособности предприятий легкой промышленности.

Положения, выносимые на защиту:

- на основе изучения теоретико-методологических основ обоснований, что повышение социальной и экономической значимости продукции легкой промышленности на основе повышения ее полезности, повышения конкурентных преимуществ и обеспечения конкурентоспособности продукции, стратегического маркетингового планирования и широкое использование инноваций, являются приоритетными направлениями повышения конкурентоспособности продукции.

- в результате исследования уточнены: методология, принципы, факторы и показатели конкурентоспособности продукции, а также сгруппированы по характеру их влияния, классифицированные виды и факторы управления конкурентоспособностью продукции, обоснована целесообразность использования рыночного и государственного механизмов управления конкурентоспособностью;

- анализ современного состояния предприятий легкой промышленности показал, что их продукция до сих пор не имеет устойчивой конкурентной позиции, за исключением продукции предприятий текстильной промышленности, по которой наблюдается положительная динамика экспорта, а также обоснована необходимость развития производства обуви и других изделий из кожи;

- оценка факторов обеспечения конкурентоспособности продукции легкой промышленности показала, что важнейшим путем повышения конкурентоспособности является защита продукции отечественного производства от влияния любых негативных факторов и повышение ее конкурентных преимуществ, что обеспечивает рыночную востребованность продукта в любых условиях;

- выявлены и раскрыты возможности обеспечения конкурентоспособности продукции легкой промышленности за счет внедрения инноваций, диверсификации промышленного производства, устойчивости кадрового потенциала, финансовой поддержки предприятий отрасли, повышения качественной и количественной конкурентоспособности, развития легкой промышленности в форме малых и средних предприятий и внедрения целостной системы управления конкурентоспособностью продукции легкой промышленности;

- определено, что в современных условиях национальной экономики нестабильность конкурентоспособности продукции легкой промышленности зависит от недостаточности инновационного потенциала предприятий отрасли в силу ограниченности их финансовых возможностей и внедрения различных видов инновационной деятельности способствует повышению конкурентных преимуществ и обеспечению конкурентоспособности продукции.

Теоретическая значимость исследования выражается в том, что выводы и предложения диссертации способствуют расширению теоретических знаний в области совершенствования механизма повышения конкурентоспособности продукции предприятий легкой промышленности.

Практическая значимость заключается в том, что выводы и практические рекомендации позволяют обеспечить конкурентоспособность продукции предприятий легкой промышленности. Научные результаты, полученные в диссертации, будут использованы в дальнейших исследованиях, направленных на повышение уровня конкурентоспособности продукции легкой промышленности. Научно обоснованные положения и выводы, и предложения диссертации могут быть использованы при разработке методологических основ и практических аспектов краткосрочных и долгосрочных программ Министерства промышленности и новых технологий Республики Таджикистан в направлении развития конкурентоспособности предприятий легкой промышленности.

Результаты исследования также широко используются в процессе преподавания предметов «Экономика промышленности», «Экономика предприятия» и «Основы предпринимательства».

Достоверность результатов диссертации подтверждается проведенными эмпирическими исследованиями, наблюдениями, точностью данных,

адекватностью объема материалов исследования, статистической обработкой результатов исследования, выступлениями на научно-практических конференциях различного уровня. Выводы и рекомендации представлены на основе научного анализа результатов теоретических и экспериментальных исследований.

Соответствие диссертации паспорту научной специальности. Содержание диссертационной работы, новизна и результаты исследования соответствуют следующим пунктам Паспорта специальностей ВАК при Президенте Республики Таджикистан по специальности 08.00.04.01 – Экономика промышленности и энергетики: 2. Теоретико-методические вопросы оценки и повышения эффективности хозяйственной деятельности в промышленности и энергетике.; 6. Теоретико-методологические вопросы обеспечения конкурентоспособности производителей промышленной продукции. Конкурентоспособность продукции, предприятий и отраслей промышленности и энергетики; 29. Теоретические и практические основы формирования и развития импортозамещающих и экспортоориентированных промышленных производств.

Личный вклад автора. Личный вклад автора на всех этапах исследования диссертации выражается в выборе темы и составлении ее плана, в обосновании степени актуальности, определении целей и задач и методов их решения. Автор внес непосредственный вклад в сбор, систематизацию и анализ статистических данных, обоснование направлений повышения и совершенствования управления конкурентоспособностью продукции легкой промышленности, анализ и оценку текущего состояния предприятий отрасли и развитие рекомендаций по повышению уровня конкурентоспособности отечественной продукции, формулировку научных выводов и предложений, на основе, которых опубликованы научные статьи.

Апробация диссертации и сведения об использовании ее результатов. Теоретические положения и практические рекомендации доложены и одобрены на научно-практических конференциях международного и национального уровня, круглых столах и научно-методических семинарах, проведенных в Таджикском национальном университете и других университетах. Методические и практические рекомендации исследования используются в учебном процессе при изучении дисциплин «Экономика промышленности», «Экономика предприятия» и «Основы предпринимательства» студентами Таджикского национального университета.

Публикация результатов исследования. Автором по теме: диссертационного исследования опубликованы 9 статей, в том числе 5 статей в рецензируемых журналах, рекомендованных Высшей аттестационной комиссией при Президенте Республики Таджикистан.

Структура и объем диссертации. Диссертационная работа состоит из введения, трех глав, выводов и предложений, списка использованной литературы, который включает 141 наименование. В диссертации 17 таблиц, 18 рисунка, работа представлена в объеме 200 страниц компьютерного текста.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ РАБОТЫ

Во введении обоснована актуальность темы исследования, степень изученности научной темы, связь исследования с программами (проектами) или научными темами, сформулирована цель и задачи, объект и предмет исследования, гипотеза исследования, теоретические и методологические основы, информационная база, научная новизна теоретическая и практическая значимость исследования, степень достоверности полученных результатов, определены

соответствие диссертации паспорту научной специальности, личный вклад соискателя ученой степени в исследовании, апробации и внедрение результатов диссертации, публикации по теме диссертации, структура и объем диссертации.

В **первой главе** диссертационной работы **«Теоретико-методологические основы управления конкурентоспособностью промышленной продукции»** рассмотрены теория и подходы исследования конкурентоспособности промышленной продукции, методология управления конкурентоспособностью продукции легкой промышленности, а также факторы и показатели конкурентоспособности промышленной продукции.

В диссертационной работе доказано, что на современном этапе социально-экономического развития Республики Таджикистан обеспечение конкурентоспособности национальной экономики является одним из приоритетов государственной политики в среднесрочном периоде. Опыт показывает, что конкурентоспособность национальной экономики зависит от конкурентоспособности ее основных отраслей, что предопределяет необходимость разработки эффективных механизмов управления ею. В то же время современные тенденции и развития мирового рынка в условиях глобализации показывают, что конкурентоспособная промышленность является ключевым фактором формирования потенциала государства и основой его устойчивого развития.

В диссертации подчеркивается, что обеспечение конкурентоспособности отрасли зависит от потенциальных возможностей решения задач и учета возможностей отдельных ее отраслей, а в условиях Республики Таджикистан легкая промышленность может стать ключевой отраслью обеспечения конкурентоспособности национальной промышленности. Потенциал конкурентоспособности легкой промышленности обусловлен наличием необходимого сырья, потребительского спроса на внутренних и внешних рынках, и ее реализация.

Согласно теории и определенным исследованиям конкуренция – это соревнование между отдельными производителями продукции за определенные доли рынка. На практике конкуренция считается основным элементом рыночного механизма, а также выступает формой социально-экономических отношений и взаимодействий экономических субъектов в процессе производства, предложения труда, капитала и продвижения продукции.

Исследование основных этапов развития теории конкуренции, конкурентного преимущества и конкурентоспособности показывает, что в основном они разрабатывались на фоне классических, неоклассических и современных теорий. Сторонники классической теории рассматривают конкуренцию и связанные с ней отношения с точки зрения абсолютных и относительных преимуществ, тогда как представители неоклассического подхода рассматривают конкуренцию как стимулирующий фактор экономики, а конкурентное преимущество как главное условие конкурентоспособности объекта и субъекта. Современные теории рассматривают конкуренцию как борьбу и основной фактор, влияющий на инновационную активность.

Проведенное исследование показало, что основную роль в обеспечении конкурентоспособности всех уровней играет конкурентоспособность продукции, поэтому этот показатель широко используется для исследования и оценки других уровней конкурентоспособности. Анализ и изучение точек зрения ученых-экономистов относительно понимания конкурентоспособности продукции

показывает, что авторы предлагают разные способы понимания конкурентоспособности продукции, в том числе: а) с точки зрения сравнения с конкурирующими товарами; б) с точки зрения удовлетворения спроса; в) с точки зрения влияния факторов внешней среды. Из анализа источников выясняется, что мнения ученых-экономистов расходятся не только в толковании понятия, но и отношении методов ее наращивания. В настоящее время не существует единого определения универсального метода (и в целом сложившейся теории), что еще раз доказывает, что конкурентоспособность является сложной экономической категорией.

В диссертационной работе подчеркивается, что повышение или снижение конкурентоспособности продукции выражается в основном в изменениях цен. В конце жизненного цикла товара происходят ряд событий, таких как появление продукта-заменителя с высокими потребительскими свойствами; обесценение товаров в техническом и моральном аспектах, постоянное снижение предпочтительности товаров и продуктов для потребителей, которые тесно связаны со снижением цен.

Управление конкурентоспособностью продукции является одной из важнейших задач обеспечения устойчивого развития промышленных предприятий. В связи с дискуссионным характером данного вопроса отсутствует единая точка зрения его понятия и сущности, что в некоторой степени делает более актуальным изучением вопроса управления конкурентоспособностью продукции. Управление конкурентоспособностью обеспечивает адаптацию предприятий к динамичным изменениям рыночной среды и возможности конкурировать с производителями и продавцами сопоставимых товаров, а конкурентное преимущество предприятия зависит от эффективного использования концепции управления конкурентоспособностью продукции.

В диссертационной работе необходимость формирования эффективного механизма управления конкурентоспособностью предприятия обосновано тем, что от конкурентоспособности продукции предприятия зависят показатели его финансового благополучия, а успешность товара, спрос на него, повышение доли в доходы от продаж зависят от конкурентных характеристик. Анализ различных источников показывает, что методология формирования системы управления конкурентоспособностью предприятия должна не только обеспечивать эффективность его деятельности, но и способствовать расширению конкурентоспособности выпускаемой им продукции. В этом контексте с учетом целей, задач и уровней управления конкурентоспособностью, а также наличия опыта в отдельных секторах экономики структура и механизм управления конкурентоспособностью предприятия легкой промышленности можно представить следующим образом (Рис. 1).

В диссертации обоснован методический подход к формированию системы управления конкурентоспособностью продукции, предусматривающий комплекс инструментов и методов, обеспечивающих необходимый уровень ее конкурентоспособности. Данная система состоит из ряда подсистем, основной целью которых является создание конкурентных преимуществ продукции. Конкурентоспособность продукции зависит от различных факторов и условий, поэтому возникает необходимость реализации разных видов ее управления, которые состоят из совокупности взаимосвязанных элементов.

Рис 1. Структура механизма управления конкурентоспособностью предприятий легкой промышленности в современных условиях. (разработана автором)

Поэтому эффективное управление конкурентоспособностью продукции обеспечивается на основе выявления связей процессов и элементов системы управления, и их количественной и качественной оценки. Эффективность системы управления конкурентоспособностью продукции предприятий легкой промышленности обеспечивается на основе использования передовых принципов и является главным условием правильного применения предложенной в диссертации методологии. Анализ источников показывает, что система управления конкурентоспособностью продукции промышленных предприятий может быть основана на отдельных или совокупных принципах. Применение каждого принципа в отдельности или в определенной их комбинации, перечень которых обоснованы в диссертационной работе, позволяет усилить алгоритм управления конкурентоспособностью предприятий и повысить эффективность реализуемых в этом направлении мероприятий. Между тем, принцип прозрачности и соответствия требованиям зеленой экономики является одним из важных и современных принципов управления конкурентоспособностью продукции предприятий легкой промышленности.

Изучение теоретико-методологических основ обеспечения конкурентоспособности промышленной продукции показало, что имеются разные точки зрения экономистов по поводу понятия конкурентоспособности промышленной продукции, и по-разному определяют повышение его уровня. Конкурентоспособность промышленной продукции состоит из совокупности факторов и показателей, существующих в виде экономических, качественных, внутренних и внешних, субъективно-объективных и других видов, которые оказывают влияние на уровень конкурентоспособности. Конкурентоспособность продукции как объект управления требует использования передовых методов и механизмов управления, обеспечивающих повышение уровня конкурентоспособности продукции.

Во **второй главе** диссертационной работы **«Анализ современного состояния и системы управления конкурентоспособностью продукции предприятий легкой промышленности Республики Таджикистан»** проанализировано современное состояние и потенциал развития предприятий легкой промышленности, уровень их конкурентоспособности, а также внутренние и внешние факторы обеспечения конкурентоспособности выпускаемой ими продукции.

В диссертации доказано, что эволюция теории и методологии конкуренции, конкурентного преимущества, конкурентоспособности промышленной продукции и механизма управления ею показывают, что она представляет собой сложное явление и формируется под воздействием различных факторов. При этом конкурентоспособность характеризуется использованием различных показателей, а их систематизация и правильное использование считаются главным условием определения конкурентной позиции предприятия. В современных условиях уровень конкурентоспособности продукции предприятий легкой промышленности в значительной степени зависит от управленческих факторов, в том числе от стратегии управления конкурентоспособностью продукции, эффективность системы управления общей конкурентоспособностью и методов управления качеством продукции. Из этого следует, что конкурентоспособность продукции является комплексным понятием и ее уровень на практике зависит от системы показателей и влияющих на них факторов.

Факторы конкурентоспособности продукции различны и оказывают положительное и отрицательное влияние на уровень конкурентоспособности. В диссертации обоснована необходимость укрепления механизма управления конкурентоспособностью и повышением уровня конкурентных преимуществ выпускаемой ими продукции. В диссертационной работе сгруппированы факторы конкурентоспособности продукции предприятий легкой промышленности и количественно оценен уровень их влияния на конкурентоспособность продукции.

В диссертационной работе отмечается стратегическое направление повышения конкурентоспособности продукции, формирование конкурентных преимуществ, рациональное использование трудовых, финансовых, производственных, технических и технологических ресурсов; стимулирование спроса на продукцию; низкая себестоимость и высокое качество продукции по сравнению с продукцией конкурентов; адаптивность и гибкость продукции в условиях рыночной неопределенности и предпринимательских рисков; государственная политика в области защиты и регулирования конкуренции, а также поддержка товаропроизводителей.

В процессе исследования установлено, что легкая промышленность является одной из основных отраслей, обеспечивающих занятость населения и удовлетворение потребностей общества в продукции первой необходимости. Однако, несмотря на положительные тенденции, анализ статистических данных показывает, что отрасль не использует свои потенциальные возможности в полной мере для обоснования конкурентоспособности. Например, если в 2011 году средняя выработка в расчете на промышленное предприятие составляла 7,2 млн сомони, то в 2020 году этот показатель составил 13,5 млн сомони. Значительный рост промышленного производства отмечен только в последние годы (2017-2019 гг.), а среднегодовой прирост этого показателя в течение 2011-2016 гг. составил 1%, что не является удовлетворительным.

По сравнению с продукцией других отраслей, то легкая промышленность должна удовлетворять потребности внутреннего рынка и для наращивания экспорта производить конкурентоспособную продукцию. В то же время, как было выше отмечено, легкая промышленность является одной из трудоемких отраслей и может внести большой вклад в создание новых рабочих мест и обеспечение занятости населения. Поэтому для определения емкости отрасли и динамики ее основных показателей возникает необходимость проведения статистического анализа.

В этом контексте для изучения текущего состояния предприятий легкой промышленности республики нами проанализированы основные показатели деятельности предприятий отрасли. Несмотря на то, что объем продукции предприятий легкой промышленности с каждым годом увеличивается, отечественное производство продукции отрасли по-прежнему не является конкурентоспособным на внутреннем и внешнем рынках (Табл.1).

Анализ показывает, что объем и динамика обязательств промышленных предприятий оказывают влияние на уровень конкурентоспособности продукции. Ряд показателей конкурентоспособности продукции непосредственно зависят от финансовых показателей, дебиторской и кредиторской задолженности.

Таблица 1. - Динамика основных показателей промышленных предприятий Республики Таджикистан в 2015-2020 гг.

Показатели	Годы					
	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Количество промышленных предприятия, единиц	2310	2043	1999	2161	2164	2283
Объем промышленной продукции (в ценах 2020г.) млн. сомони	16116	18695	22677	25080	28391	30890
Среднегодовая численность работников промышленности, человек	81,2	80,9	86,8	85,6	84,2	84,3
Объем промышленной продукции на одного работника предприятия, тыс. сомони	198,4	231	261	292,9	337,1	366,4

Источник: Расчеты автора на основе: Таджикистан: 30 лет государственной независимости (статистический сборник), Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан, Душанбе, 2021. - С.397.

Одним из показателей, отражающих текущее состояние отечественных предприятий легкой промышленности, платежеспособность спроса на их продукцию является доля продукции предприятий легкой промышленности в структуре розничного товарооборота (Табл. 2.).

Таблица 2 - Доля продукции предприятий легкой промышленности в структуре розничного товарооборота, %

Наименование продукции	Годы					
	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Ткань	5,8	5,8	5,3	5,2	5,1	5,0
Хлопчатобумажная	1,3	1,3	1,1	1,2	1,1	1,1
Шерстяные ткани и платки	0,68	0,70	0,61	0,61	0,57	0,57
Шёлковые	0,40	0,40	0,39	0,41	0,31	0,31
Льняные	0,13	0,13	0,13	0,15	0,18	0,18
Одежда и белье	1,3	1,3	1,1	1,4	1,4	1,4
Меха, меховые изделия и головные уборы	0,60	0,60	0,54	0,80	0,78	0,66
Трикотажные изделия	0,61	0,61	0,43	0,42	0,42	0,49
Чулочно-носочные изделия	0,47	0,47	0,48	0,52	0,59	0,52
Обувь	2,3	2,3	2,2	2,8	2,78	2,8
Нитки	0,19	0,19	0,12	0,13	0,13	0,13
Ковры и ковровые изделия	1,3	1,3	1,1	1,2	1,2	1,2
Всего	15,08	15,1	13,5	14,84	12,06	14,36

Источник: Расчеты автора на основе данных Таджикистан: 30 лет государственной независимости (статистический сборник), Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан, Душанбе, -2021. - С.631-632.

Из данных таблицы 2. видно, что продукция предприятий легкой промышленности занимает определенную долю в структуре товарооборота розничной торговли. Как показывают статистические данные, доля продукции данных предприятий из года в года имеет тенденцию снижения с 15,08% в 2015 году до 14,36% в 2020 году. Среди товаров, представленных в таблице, относительно значительна доля тканей, обуви, хлопчатобумажных тканей, ковров и ковровых изделий, одежды и нижнего белья. К сожалению, доля указанных товаров в структуре розничного товарооборота с каждым годом снижается, за исключением одежды, которая значительно увеличилась в 2018-2020 гг. В целях

увеличения доли продукции легкой промышленности в структуре розничного товарооборота и обеспечения их конкурентоспособности необходимо обеспечить развитие отрасли за счет привлечения инвестиций, строительства новых предприятий, внедрения инновационных технологий в производство, повышения квалификации персонала и качества товара.

В Республике Таджикистан текстильное и швейное производство занимают большую часть в структуре легкой промышленности страны. Данные официальной статистики отрасли показывают, что количество предприятия текстильного и швейного производства увеличилось, что соответственно повлияло на рост объемов их производства.

В диссертационной работе доказано, что в условиях рыночной экономики, где существует острая конкуренция между хозяйствующими субъектами, оценка конкурентоспособности продукции считается одним из важных вопросов определения конкурентных позиций продукции. На уровень конкурентоспособности продукции предприятий легкой промышленности влияет ряд факторов, поэтому оценка ее конкурентоспособности требует количественной оценки этого влияния. Соответственно, в диссертации определен и оценен уровень конкурентоспособности продукции предприятий легкой промышленности республики с использованием показателя доли продукции отдельных предприятий в общем объеме продукции отрасли, доля предприятий в объеме экспорта продукции, стоимость произведенной продукции и другие показатели.

Анализ и изучение статистических данных отрасли дали возможность оценить конкурентоспособность продукции предприятий легкой промышленности республики по ряду показателей. Несмотря на то, что деятельность предприятий в области производства инновационной, качественной продукции, устойчивой к конкуренции на внутреннем и внешнем рынках, оценивается относительно положительно, однако количество таких предприятий незначительно.

В диссертации подчеркивается, что конкурентоспособность продукции определяется различными факторами. Опираясь на свои научные точки зрения, экономисты предложили систему факторов, влияющих на повышение и снижение уровня конкурентоспособности продукции в различных формах. Для определения факторов внутренней и внешней среды, прямо и косвенно влияющих на уровень конкурентоспособности продукции предприятий легкой промышленности республики, целесообразно провести PEST-анализ (политико-правовые, экономические, социальные, технологические факторы), результаты которого приведены в таблице 3.

Как видно из таблицы, к политико-правовым факторам относятся те факторы, которые определяют правовые основы деятельности предприятия и относятся к органам государственной власти, в том числе свод законов, отраслевых программ и проектов. Эти нормативно-правовые акты отражают государственную политику в сфере промышленности, государственную поддержку субъектов в сфере промышленности и другие необходимые аспекты. Например, четвертую цель Правительства Республики Таджикистан, которая заключается в ускоренной индустриализации страны можно считать положительным фактором развития институциональных основ легкой промышленности.

Таблица 3.- Результат PEST-анализа факторов внутренней и внешней среды конкурентоспособности продукции предприятий легкой промышленности Республики Таджикистан

Политические факторы	Экономические факторы
1. Стабильность государственной власти. 2. Законодательные изменения в сфере легкой промышленности. 3. Государственное регулирование промышленности, в том числе легкой. 4. Реализация политики устойчивого производства на уровне республики.	1. Наличие инфляции в стране. 2. Увеличение количества предпринимателей, ввозящих продукцию иностранных производителей. 3. Низкая рентабельность продукции. 4. Финансовая политика. 5. Условия кредитования.
Социальные факторы	Технологические факторы
1. Наличие гибкого потребительского спроса на продукцию предприятий легкой промышленности. 2. Желание потребителей иметь доступ к качественной продукции. 3. Заинтересованность потребителей в улучшении жилищных условий. 4. Наличие разрыва между уровнем доходов и стоимостью жизни потребителей.	1. Недостаточное использование новых технологий в промышленности страны. 2. Наличие физически и морально устаревших технологий на промышленных предприятиях. 3. Высокий уровень амортизации основных средств предприятий отрасли. 4. Высокий уровень потребности в электроэнергии и материалоемкости продукции из-за использования относительно старых технологий на промышленных предприятиях. 5. Производство морально устаревшей продукции. 6. Появление новых видов товаров и продукции и их упаковки, обеспечивающих гарантию качества.

Составлена автором

Результаты проведенного аналитического исследования показали, что на уровень конкурентоспособности продукции отечественных предприятий легкой промышленности влияет ряд негативных факторов. Однако в то же время существуют меры по их ограничению, которые реализуются через систему трехуровневого управления конкурентоспособностью (рис. 2.).

На рис. 2. представлена трехуровневая система управления конкурентоспособностью продукции предприятий легкой промышленности. На первом уровне реализация необходимых государственных мер позволит ограничить влияние негативных факторов на конкурентоспособность продукции, которая связана с экономической политикой государства.

Второй уровень управления конкурентоспособностью должен осуществляться за счет повышения конкурентных преимуществ отечественной продукции легкой промышленности, поскольку на внутренних рынках республики имеются факторы повышения конкурентоспособности продукции зарубежных предприятий легкой промышленности. Негативное влияние факторов на уровень конкурентоспособности продукции во внутренней среде предприятий легкой промышленности может быть ограничено в результате проведения предприятиями отрасли, необходимых мероприятий, которые обеспечивают конкурентоспособность.

Уровни управления конкурентоспособностью предприятия	
ПЕРВЫЙ УРОВЕНЬ	<p>Факторы, снижающие конкурентоспособность продукции, которые связаны с экономической политикой государства:</p> <ul style="list-style-type: none"> - налоговая нагрузка в республике; - постоянное повышение цен на факторы производства и услуги; - высокие процентные ставки по банковским кредитам; - негативное влияние инфляции; - нестабильность курса национальной валюты; - нестабильность защиты на внешнем рынке; - высокий уровень <p>Необходимые государственные меры по повышению конкурентоспособности продукции:</p> <ul style="list-style-type: none"> - снижение налоговой ставки; - обеспечение стабильности финансово-экономической политики; - снижение процентной ставки по кредитам коммерческих банков; - освобождение от налогообложения инвестиций, мобилизуемых на выполнение научно-исследовательских и опытно-конструкторских работ (НИОКР), а также приобретение производственного оборудования; - устранение государственного вмешательства в хозяйственную деятельность; - создание экономической среды с отечественными и зарубежными предприятиями; - реформирование предприятий легкой промышленности; - поддержка производителей продукции предприятий легкой промышленности на рынке; - улучшение инвестиционного климата предприятий легкой промышленности.
ВТОРОЙ УРОВЕНЬ	<p>Факторы повышения конкурентоспособности продукции зарубежных предприятий легкой промышленности (для отечественной продукции как негативные факторы) на рынках Республики Таджикистан:</p> <ul style="list-style-type: none"> - низкий уровень цен на продукцию; - высокое качество продукции; - деятельность маркетинговых и рекламных служб; - эффективный менеджмент и квалификация кадров; - стабильные финансовые возможности; - льготы в области налогообложения, процентов по банковским кредитам и др.
ТРЕТИЙ УРОВЕНЬ	<p>Необходимые мероприятия для повышения конкурентоспособности продукции:</p> <ul style="list-style-type: none"> - повышение квалификации персонала; - реорганизация организационно-управленческой структуры предприятия; - обновление производственного оборудования и технологий; - налаживание кооперативных отношений; - создание эффективных маркетинговых служб. <p>Внутренние (отрицательные) факторы конкурентоспособности продукции отечественных предприятий легкой промышленности:</p> <ul style="list-style-type: none"> - использование физически и морально устаревшего оборудования; - отсутствие финансовых средств; - относительно медленное обновление продукции; - низкое качество сырья и услуг, связанных с его поставкой; - повышение уровня цен посредниками; - слабая маркетинговая активность и недостаточная информация о рынке; - относительно низкий уровень квалификации сотрудников; - использование несовершенной технологии производства; - неэффективная управленческая деятельность на предприятии; - нестабильность деятельности предприятия в направлении научно-исследовательских и опытно-конструкторских работ (НИОКР).

Рис. 2. Уровни управления конкурентоспособностью продукции предприятий легкой промышленности Республики Таджикистан (разработана автором)

В третьей главе диссертационной работы «Основные направления совершенствования системы управления конкурентоспособностью продукции предприятий легкой промышленности Республики Таджикистан» исследованы

зарубежный опыт обеспечения конкурентоспособности продукции легкой промышленности, обоснованы резервы и возможности повышения конкурентоспособности продукции легкой промышленности и предложены инновационные методы ее обеспечения.

Структура и содержание мирового рынка показывают, что эффективные модели организации промышленного производства и обеспечения конкурентоспособности продукции разработаны в передовых индустриальных странах и широко используются на практике промышленного производства. Наше исследование показывает, что на большинстве предприятий легкой промышленности Республики Таджикистан отсутствует специально разработанная система управления конкурентоспособностью или ее координация, в связи с чем возникает необходимость изучения и адаптация к отечественным условиям зарубежного опыта и разработка обоснованных рекомендаций.

В диссертации, на основе изучения зарубежного опыта, разработан ряд рекомендаций, включающих конкретные меры, направленные на повышение качества продукции и уровня конкурентоспособности продукции легкой промышленности. Создать благоприятную среду, повысить эффективность управления конкурентоспособностью продукции предприятий легкой промышленности можно за счет диверсификации промышленного производства и выпуска экспортноориентированной продукции. Повышение уровня квалификации трудовых ресурсов, обеспечение роста производительности труда, высокого качества продукции и создание необходимой инфраструктуры и условий функционирования развитого рынка капитала также способствуют обеспечению конкурентоспособности продукции легкой промышленности.

В диссертации также акцентируется внимание на повышении уровня конкурентоспособности промышленной продукции за счет широкого использования инновационной техники и технологии, доступе предприятий легкой промышленности к кредитным ресурсам банковской системы, благоприятной налоговой политике, отсутствии препятствий в введении бизнеса предприятий отрасли, государственной поддержке отрасли, в том числе предоставление кредитных и налоговых льгот, повышения уровня профессионализма специалистов и ограничения коррупционных действий.

В условиях цифровой экономики использование инновационных технологий, особенно возможностей цифрового маркетинга, предоставление покупателям достоверной информацией о качестве и полезности продукции предприятий легкой промышленности также обеспечивает ее конкурентоспособность. В зависимости от ситуации уровень конкурентоспособности продукции предприятий тесно связан с полноценной информацией на сайте предприятия и его активностью в социальных сетях. Опираясь на результаты, проведенного японскими специалистами анализа конкурентоспособности предприятий, можно сделать вывод о том, что высокое качество продукта, его полезность, низкие затраты по использованию, доступная цена для потребителя, позволяют продукту иметь большую долю на рынке.

В диссертации доказано, что одной из возможностей повышения конкурентоспособности предприятий легкой промышленности является диверсификация производства, что способствует расширению ассортимента товаров и продукции. Диверсификация позволяет продукции отечественных предприятий легкой промышленности иметь различные преимущества перед товарами и продуктами зарубежных производителей. В условиях заполнения

внутренних рынков товарами и продукцией зарубежных предприятий легкой промышленности (импортной продукции) появляется вероятность ограничения конкурентных позиций продукции отечественных производителей.

В диссертации отмечается о необходимости внедрения инноваций в деятельность отечественных предприятий легкой промышленности путем создания инфраструктуры развития инновационной деятельности; правового обеспечения инновационной деятельности; организации налоговой и таможенной политики на основе стимулов инновационного развития (налоговые льготы, таможенные пошлины и т.п.); создания благоприятной инновационной среды; налаживания научно-технического сотрудничества внутри и за пределами страны; помощи в создании технопарков; создании и активизации центров, занимающихся лизинговой деятельностью; содействия созданию венчурных предприятий; организации выставки новых видов отечественных и зарубежных технологий и продукции; организации национальных и международных конференций, а также симпозиумов с целью обмена научно-технической информацией; активизации патентно-лицензионной, инвестиционной и информационной деятельности предприятия легкой промышленности; финансовой поддержки предприятий, в том числе прямых инвестиций и льготных кредитов, а также стимулировании совместной деятельности отраслевой науки и производства.

Еще одной возможностью повышения конкурентоспособности продукции предприятий легкой промышленности является обновление техники и технологий. В современных условиях Республики Таджикистан, где возрастает зависимость внутреннего рынка от импортной продукции, актуальным вопросом считается обновление технико-технологической базы предприятий отрасли. С нашей точки зрения, для обновления средств и технологий необходимо разработать программу поддержки технических и технологических инноваций; сохранение практики отмены таможенной пошлины на ввоз средств, предназначенных для технического оснащения предприятий легкой промышленности; повышение заинтересованности предприятий промышленности к продаже непригодного к использованию оборудования, утилизации морально и физически изношенного оборудования путем регулирования системы налогообложения, а также освобождение от налогообложения части прибыли предприятий, которая направляется на выполнение научно-исследовательских и опытно-конструкторских работ; введение «налоговых каникул» на определенный срок для реализации продукции, произведенной с использованием передового и инновационного оборудования; расширение области применения ускоренного расчета амортизации; содействие организации долгосрочных кредитов, направленных на обновление технической базы предприятий отрасли, а также организация и проведение выставок новых видов оборудования, технологий, отечественной и зарубежной продукции и др.

В диссертации отмечается, что конкурентоспособность продукции предприятий легкой промышленности зависит от ее качества. Продукция производителей зарубежных предприятий, благодаря своему высокому качеству имеет устойчивую конкурентную позицию на внутренних рынках республики. В связи с этим повышение качества отечественной промышленной продукции позволит выйти на новый уровень конкурентоспособности. Производство качественной продукции позволяет отечественным предприятиям конкурировать с продукцией зарубежных производителей, стабилизировать свои конкурентные позиции и выйти на внешний рынок.

Из указанного ранее можно прийти к выводу, что показатель качества выступает как ресурс и возможность повышения конкурентоспособности продукции. На наш взгляд, для организации производства качественной продукции важно решить следующие задачи: - совершенствование системы стандартизации и сертификации промышленной продукции; - разработка и принятие программы «Повышение качества продукции предприятий легкой промышленности на период до 2030 года»; - содействие импорту передовых производственных технологий и их использование на предприятиях легкой промышленности; - содействие в оснащении производства современным оборудованием и инновационными технологиями путем отмены таможенной пошлины на ввоз технологических средств; - введение льготной системы налогообложения (льготная ставка налога на прибыль в размере 13% для юридических лиц, осуществляющих производство товаров в соответствии с положениями Налогового кодекса Республики Таджикистан в новой редакции); - содействие в организации подготовки высококвалифицированных специалистов для отрасли легкой промышленности с разным уровнем образования; - внедрение компьютерных технологий производства продукции на предприятиях отрасли; - содействие в создании информационной системы, которая будет обеспечивать предприятия отрасли необходимой информацией о состоянии внутреннего и внешнего рынков; - содействие в обеспечении предприятий отрасли высококачественным сырьем и поддержка заключения межгосударственных соглашений об экономическом сотрудничестве.

Развитие инвестиционно-инновационной деятельности отечественных предприятий легкой промышленности направлено на обеспечение эффективности и поиск возможностей развития ресурсной базы технологических инноваций и продукции в условиях институциональных, организационно-хозяйственных преобразований, а также социально-экономических условиях прогрессивных структурных и технологических изменений. Наличие высоких конкурентных позиций импортных товаров на рынках Республики Таджикистан является признаком преимущества инновационных методов обеспечения конкурентоспособности. То есть инновация, наблюдаемая в импортных товарах дает возможность иностранному производителю обеспечить конкурентоспособность своего товара на рынках зарубежных стран.

Таким образом, на наш взгляд, развитие промышленного сектора в целом и конкурентоспособность продукции отечественных предприятий легкой промышленности зависят от развития инновационной деятельности в этом секторе. В условиях Республики Таджикистан, где существует проблема высоких процентных ставок банковских кредитов и недостаточность бюджетных средств, направляемых на поддержку инновационной деятельности в отрасли, доступ к финансовым ресурсам способствует развитию использования инновационных методов обеспечения конкурентоспособности продукции. В связи с этим постоянные инвестиции в материальные и нематериальные активы рассматриваются как источник инноваций и, соответственно, источник формирования конкурентных преимуществ. Именно поэтому инвестиции создают благоприятные условия для повышения конкурентоспособности продукции промышленных предприятий, обеспечивая финансовые условия для создания конкурентной среды.

Исследование инновационных методов обеспечения конкурентоспособности продукции предприятий легкой промышленности показало, что невозможно без

учета инновационных возможностей приступить к выпуску качественной и конкурентоспособной продукции.

ВЫВОДЫ И ПРЕДЛОЖЕНИЯ

Проведенное исследование позволило сделать следующие выводы и рекомендации по повышению конкурентоспособности продукции легкой промышленности Республики Таджикистан:

1. В результате изучения точек зрения экономистов сложилось авторское понимание конкурентоспособности товара, составными элементами которого являются приоритеты качества, цены, потребительские характеристики и преимущества товара, высокий уровень удовлетворения потребностей потребителей и обеспечения экономических интересов производителя [4-А].

2. По результатам исследования определено, что конкурентоспособность продукции как сложная экономическая категория находится под влиянием различных факторов и показателей, и от них в значительной степени зависят эффективность управления конкурентоспособностью. Поэтому для повышения конкурентоспособности продукции предприятий легкой промышленности необходимо учитывать влияние этих факторов. Исследования в этой области показали, что человеческий фактор занимает центральное место в системе факторов и показателей конкурентоспособности продукции [1-А].

4. Проведенное исследование показало, что на предприятиях легкой промышленности могут обеспечить эффективность процесса управления конкурентоспособностью продукции, если в их управленческую деятельность включены все факторы жизненного цикла конкурентоспособности. В современных условиях использование методов инновационного менеджмента на предприятиях отрасли способствует созданию таких условий [2-М].

5. Эффективность процесса управления конкурентоспособностью продукции отечественных предприятий легкой промышленности зависит от анализа всех направлений деятельности предприятия и выявления преимуществ управления конкурентоспособностью, внедрения инноваций, стабильности трудовых ресурсов, а также того, что производство продукции осуществляется в условиях стратегической маркетинговой деятельности [2-М].

6. В результате проведенного анализа установлено, что в результате обострения конкуренции предприятиям легкой промышленности необходимо правильно определить место продукции на рынке, защитить ее от влияния негативных факторов, и путем повышения конкурентных преимуществ продукции обеспечить стабильную деятельность предприятия на внутреннем и внешнем рынках [3-М].

Рекомендации по практическому использованию результатов

7. В результате исследования установлено, что количество предприятий легкой промышленности республики с каждым годом увеличивается, большую часть из них составляют швейные предприятия (20-25%). В результате постоянного увеличения объемов производства в последние годы доля отрасли в общем объеме промышленной продукции достигла 10,2%. В целях стимулирования развития отечественных предприятий легкой промышленности рекомендуется их финансовая и административная поддержка путем предоставления налоговых льгот, доступа к льготным банковским кредитам, снижения государственного контроля за их деятельностью [5-А].

8. Оценка деятельности предприятий по обработке шкур и производству обуви показала, что они фактически занимаются обработкой шкур, а не производством обуви. Несмотря на то, что Республика Таджикистан считается одним из экспортеров кожи, до сих пор наблюдается зависимость внутреннего потребительского спроса от импортной обуви. С учетом сложившейся ситуации предлагаем предприятиям кожевенно-обувной промышленности осуществлять переработку кожи с использованием инновационной техники и технологий, развивать импортозамещающее и экспортоориентированное производство [4-А].

9. Среди подотраслей легкой промышленности республики продукция текстильной промышленности занимает относительно конкурентное положение на внутреннем и внешнем рынках и в определенной мере обеспечивает производство замещающей продукции. Основным преимуществом продукции вышеперечисленных предприятий является существующая диверсификация производства и новые технологические направления в контексте инновационной деятельности. В связи с этим вопросы стимулирования вышеуказанных предприятий и развития их инновационной деятельности являются актуальным [6-А].

10. В современных условиях, когда внутренние рынки зависят от импортной промышленной продукции, отечественным предприятиям необходимо повышать конкурентные преимущества своей продукции. Также в такой ситуации ключевую роль играет стабильность экономической политики государства, в том числе политики импорта [8-А].

11. Опираясь на зарубежный опыт, утверждаем, что качество продукции, благоприятные условия труда, льготная система налогообложения, инновационная деятельность, диверсификация промышленного производства, развитие экспортоориентированного производства, стабильность кадров отрасли, повышение производительности труда, развитие инфраструктуры отрасли, доступ промышленных предприятий к льготным банковским кредитам, отсутствие препятствий в ведении бизнеса, высокая рентабельность продукции, относительно низкие затраты на дальнейшее использование продукции, доступные цены для потребителей промышленной продукции и постоянный контроль продукции на всех этапах ее жизненного цикла считаются приоритетными направлениями повышения конкурентоспособности продукции легкой промышленности.

12. В современных условиях экономики республики инновации выступают фактором повышения конкурентных преимуществ продукции отечественных предприятий легкой промышленности. Развитие инновационной деятельности отрасли, которая в определенной степени зависит от принятия и реализации программы инновационного развития, требуется разработка «Стратегии инновационного развития легкой промышленности на период до 2030 года». Принятие данного документа позволит управлять инновационной деятельностью отрасли и обеспечить конкурентоспособность инновационной продукции [1-М].

Список публикаций автора по теме диссертации:

А) Статьи в рецензируемых журналах:

[1-М]. Давлатова Р.Қ., Исоева Д.Э. Истифодаи усулҳои инноватсионӣ ҳамчун таъмини рақобатпазирӣ ва рушди корхонаҳои саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. баҳши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе 2019. № 9. – С.132-137.

[2-М]. Давлатова Р.Қ. Маҳсулоти саноатӣ ва хусусиятҳои идоракунии рақобатпазирии он. Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. баҳши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе 2020. – № 10-1. – С.25-29.

[3-М]. Давлатова Р.Қ. Таъмини рақобатпазирии маҳсулоти корхонаҳои саноати сабук дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. Паёми молия ва иқтисод. – Душанбе 2021. – № 3 (27). – С.160-166.

[4-М]. Давлатова Р.Қ. Асосҳои назариявӣ-методологии баҳодихии рақобатпазирии маҳсулоти корхонаҳои саноатӣ. Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Баҳши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе 2021. № 7. – С.83-90.

[5-М]. Низамова Т. Д., Давлатова Р.Қ. Истифодаи оқилонаи захира ва имкониятҳо бо мақсади баландбардории рақобатпазирии маҳсулоти корхонаҳои саноатӣ. Паёми политехникӣ (Баҳши Интелект,Иноватсия,Инвеститсия). – Душанбе, 2022. – №1(57). – С. 66-70.

Б) Публикации в других научных журналах:

[6-М]. Давлатова Р.Қ. Омилҳои рақобатпазирии маҳсулоти корхонаҳои саноати сабуки Ҷумҳурии Тоҷикистон / Конференсия байналмилалӣ илмию амалӣ дар мавзӯи «Саноаткунони кишвар ва таъмини рушди босуботи иқтисодӣ», (ш.Душанбе, 27.02.2020г.) – Душанбе, 2020. – С.354-358.

[7-М]. Давлатова Р.Қ. Управление конкурентоспособностью предприятий легкой промышленности Республики Таджикистан / Материалы общеуниверситетского научно-теоретического круглого стола на тему «Актуальные проблемы менеджмента в современных условиях» (г. Душанбе, 20-декабря 2019г.). – Душанбе, 2020с. – С.74-76 (в соавт.).

[8-М]. Давлатова Р.Қ. Асосҳои назариявӣ рақобатпазирии иқтисодиёти кишвар / Конференсия байналхалқӣ илмию амалӣ дар мавзӯи «Амалисозии ҳадафҳои рушди устувор: таҷрибаи хориҷӣ ва миллӣ», (ш.Душанбе, 13.10.2020.). – Душанбе, 2020. – С.547-552.

[9-М]. Давлатова Р.Қ. Имкониятҳои баландбардории рақобат-пазирии маҳсулоти саноати сабуки ватанӣ / Материалы республиканской научно-практической конф. «Непрерывное профессионально-электронное обучение в условиях глобализации» (Душанбе, 22 октября 2021 г.). – Душанбе, 2021. – 250 с. (с. 28-37).

АННОТАТСИЯ

ба автореферати кори диссертатсионии Давлатова Розиямо Қамбаровна дар мавзуи «Идоракунии рақобатпазирии маҳсулоти корхонаҳои саноатӣ (дар мисоли корхонаҳои саноати сабуки Ҷумҳурии Тоҷикистон)» аз рӯйи ихтисоси: 08.00.04.01 – Иқтисодиёти саноат ва энергетика

Калидвожаҳо: саноат, рақобат, муносибатҳои рақобатӣ, муҳити рақобатӣ, бартариятҳои рақобатӣ, рақобатпазирӣ, идоракунии, идоракунии рақобатпазирӣ, омилҳои рақобатпазирӣ, сифат, инноватсия, диверсификатсияи истеҳсолот.

Мақсади таҳқиқот ин асосноккунии назариявӣю методологӣ ва коркарди тавсияҳои амалӣ чиҳати тақмили механизми идоракунии рақобатпазирии маҳсулоти корхонаҳои саноати сабук мебошад.

Усулҳои таҳқиқот ва аппаратураи илмӣ истифодагардида. Бо мақсади ноил гаштан ба мақсад ва иҷрои вазифаҳои дар диссертатсия гузошташуда усулҳои зерини илмӣ-таҳқиқотӣ мавриди истифода қарор гирифтанд: муқоиса, методҳои оморию иқтисодӣ, методҳои ҷадвалсозӣ ва графиксозӣ, таҳлили системавӣ, гурӯҳбандӣ, методи абстрактивӣю мантиқӣ, усули таҷрибавӣ ва ғ. Истифодаи усулҳои болозикр асоснокии илмӣю хулосаю пешниҳоди диссертатсияро таъмин намуданд.

Натиҷаҳои бадастомада ва навиҳои диссертатсия. Дар таҳқиқоти диссертатсионӣ дар асоси банизомдарорӣ ва таҳқиқи назарияи классикӣ, неоклассикӣ ва муосир назарияи рақобатпазирии маҳсулоти корхонаҳои саноатӣ инкишоф ва тақмил дода шуда, таркибдиҳандаҳои рақобатпазирии маҳсулот ошкор гардида, заминаҳои баландбардории рақобатпазирии маҳсулоти корхона асоснок карда шуданд. Дар диссертатсия методология ва принципҳои тақмилёфтаи идоракунии рақобатпазирии маҳсулоти корхона пешниҳод карда шудаанд, ки гурӯҳбандии намудҳои идоракунии ва пешниҳоди принципҳои нави ташкили идоракунии рақобатпазирии маҳсулоти саноати сабукро дар бар мегиранд. Муаллиф омилҳои таъмини иқтисодии рақобатӣ ва рақобатпазирии маҳсулоти корхонаҳои саноати сабукро таҳлилу баҳогузорӣ намуда, муҳимтарини онҳоро ошкор намудааст, ки фарогири чорабиниҳои вобаста ба ҳифзи истеҳсолоти ватанӣ аз таъсири омилҳои манфӣ, зиёд намудани афзалиятҳои рақобатии маҳсулот, омӯзиши рафтори истеъмолкунандагони мушаххас, хусусиятҳои инноватсионӣ доштани маҳсулоти корхонаҳои саноати сабуки ватанӣ, танзими давлатии соҳа, тамоюли мусбати омилҳои иқтисодӣ, технологӣ ва неруи устувори кадрӣ мебошад.

Тавсияҳо оид ба истифода. Дар таҳқиқот тавсия шудааст, ки ба баландбардории сифати маҳсулот, сабукиҳои андозӣ, истифодаи васеи инноватсия, диверсификатсияи истеҳсолоти саноатӣ, баланд бардоштани сатҳи таҳассуснокии захираҳои меҳнатии соҳа, афзоиши ҳосилнокии меҳнат, истифодаи васеи маркетинги рақамӣ, ба роҳ мондани фаъолияти субъектҳои саноати сабук дар намуди корхонаҳои хурду миёна ва амалкарди низоми мукаммали идоракунии рақобатпазирии маҳсулоти саноати сабук асоснок карда шудааст.

Соҳаи истифода: Нуқтаҳои илман асосноккардашуда ва хулосаю пешниҳодҳои диссертатсия метавонанд барои коркарди заминаҳои методологӣ ва чиҳатҳои амалии барномаҳои кӯтоҳмуддат ва дарозмуддати Вазорати саноат ва технологияҳои нави Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти рушди рақобатпазирии корхонаҳои саноати сабук истифода шаванд. Инчунин, тавсияҳои методӣ ва амалии асосноккардашудаи таҳқиқот дар чараёни таълими фанҳои «Иқтисодиёти саноат», «Иқтисоди корхона» ва «Асосҳои соҳибкорӣ» дар Донишгоҳи миллии Тоҷикистон мавриди истифода қарор дода шудааст.

АННОТАЦИЯ

на автореферат диссертационной работы Давлатовой Розиямо Камбаровны на тему «Управление конкурентоспособностью продукции промышленных предприятий (на примере предприятий легкой промышленности Республики Таджикистан)» по специальности: 08.00.04.01 – Экономика промышленности и энергетики

Ключевые слова: промышленность, конкуренция, конкурентные отношения, конкурентная среда, конкурентные преимущества, конкурентоспособность, управление, управление конкурентоспособностью, факторы конкурентоспособности, качество, инновации, диверсификация производства.

Цель исследования заключается в теоретико-методологическом обосновании и разработке практических рекомендаций по совершенствованию механизма управления конкурентоспособностью продукции предприятий легкой промышленности.

Методы исследования и научный аппарат диссертационного исследования. Для достижения цели и решению задач, поставленных в диссертации, были использованы следующие научно-исследовательские методы: сравнительный, статистический и экономический методы, табличные и графические методы, систематический анализ, группировка, абстрактно-логический метод, экспериментальный метод и др.

Полученные результаты и новизна диссертационной работы. На основе исследования закономерностей и изучения классических, неоклассических и современных теорий была развита и усовершенствована теория конкурентоспособности продукции промышленных предприятий, выявлены составляющие конкурентоспособности продукции, а также предпосылки повышения конкурентоспособности продукции предприятий легкой промышленности. В диссертации представлены усовершенствованная методология и принципы управления конкурентоспособностью продукции предприятия, включающие группировку видов управления и представление новых принципов организации управления конкурентоспособностью продукции легкой промышленности. Автором проанализированы и оценены факторы обеспечения конкурентоспособности продукции предприятий легкой промышленности и выявлены важнейшие из них, разработана система мер по защите отечественного производства от влияния негативных внешних факторов, повышению конкурентных преимуществ предприятий, изучению поведения конкретных потребителей, выявлены инновационные особенности продукции промышленных предприятий, государственному регулированию отрасли, обоснованию положительной динамики экономических, технологических факторов и устойчивый кадровый потенциал.

Рекомендации по использованию. В исследовании обоснованы рекомендации для повышения качества продукции, которые включают предоставление налоговых льгот, широкое использование инноваций, диверсификацию промышленного производства, повышение уровня квалификации трудовых ресурсов отрасли. Особое внимание следует уделять повышению производительности труда, широкому использованию цифрового маркетинга, налаживанию деятельности субъектов легкой промышленности в форме малых и средних предприятий, внедрение целостной системы управления конкурентоспособностью продукции легкой промышленности.

Область применения. Научно-обоснованные положения, выводы и предложения диссертации могут быть использованы при разработке методологических основ и практических аспектов краткосрочных и долгосрочных программ Министерства промышленности и новых технологий Республики Таджикистан в направлении развития конкурентоспособности предприятия легкой промышленности. Также методические и практические рекомендации исследования используются в процессе преподавания предметов «Экономика промышленности», «Экономика предприятия» и «Основы предпринимательства» в Таджикском национальном университете.

Annotation

to the abstract of the dissertation work of Davlatova Roziyamo Kambarovna on the topic “Management of the competitiveness of products of industrial enterprises (on the example of light industry enterprises)”, specialty: 08.00.04.01 - Economics of industry and energy.

Key words: industry, competition, competitive relations, competitive environment, competitive advantages, competitiveness, management, competitiveness management, competitiveness factors, quality, innovations, production diversification.

The purpose of the study is to theoretically and methodologically substantiate and develop practical recommendations for improving the mechanism for managing the competitiveness of light industry products.

Research methods and scientific apparatus of dissertation research. The purpose of the study is to theoretically and methodologically substantiate and develop practical recommendations for improving the mechanism for managing the competitiveness of light industry products.

Research methods and scientific apparatus of dissertation research. To achieve the goal and fulfill the tasks set in the dissertation, the following research methods were used: comparative, statistical and economic methods, tabular and graphical methods, systematic analysis, grouping, abstract-logical method, experimental method, etc.

The results obtained and the novelty of the dissertation work. Based on the study of patterns and the study of classical, neoclassical and modern theories, the theory of competitiveness of products of industrial enterprises was developed and improved, the components of the competitiveness of products were identified, as well as the prerequisites for increasing the competitiveness of products of light industry enterprises. The dissertation presents an improved methodology and principles of managing the competitiveness of an enterprise's products, including a grouping of types of management and the presentation of new principles for organizing the management of the competitiveness of light industry products. The author analyzed and evaluated the factors for ensuring the competitiveness of products of light industry enterprises, and identified the most important of them, including measures related to the protection of domestic production from the influence of negative external factors, increasing the competitive advantages of enterprises, studying the behavior of specific consumers, innovative features of industrial products. enterprises, state regulation of the industry, positive dynamics of economic, technological factors and high-quality human resources.

Recommendations for use. The study substantiates recommendations for improving the quality of products, which include the provision of tax incentives, the widespread use of innovations, the diversification of industrial production, and the improvement of the skill level of the labor resources of the industry. Particular attention should be paid to increasing labor productivity, widespread use of digital marketing, establishing the activities of light industry entities in the form of small and medium-sized enterprises, and introducing an integrated system for managing the competitiveness of light industry products.

Application area. Scientifically substantiated provisions and conclusions and proposals of the dissertation can be used in the development of methodological foundations and practical aspects of short-term and long-term programs of the Ministry of Industry and New Technologies of the Republic of Tajikistan in the direction of developing the competitiveness of a light industry enterprise. Also, the results of the study are used in the process of teaching the subjects "Industrial Economics", "Enterprise Economics" and "Fundamentals of Entrepreneurship".

